

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava

Kai Hallik

**AVALIKU HUVI JA LAPSE HUVIDE KAALUTLEMINE
HOOLDUSÕIGUSE KÜSIMUSTE KAJASTAMISEL MEEDIAS**

Magistritöö

Juhendaja: Merle Linno MSW

Tartu 2018

Käesolevaga kinnitan, et olen koostanud magistritöö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikad ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Kai Hallik

ABSTRACT

According to Article 3 of the United Nations Convention on the Rights of the Child (published in Riigi Teataja II 1996, 16, 56) and the Estonian Child Protection Act (published in Riigi Teataja I, 06.12.2014, 1), the best interests of the child shall be a primary consideration in decisions related to children, and if possible, the child should be included in the decision-making process, as this makes it possible to understand the wishes and needs of the child. When stories related to children are published in media, situations can occur where the interests of a child seem to compete with other interests. However, because of the weaker position of a child in a society and because a child has less opportunities to stand up for his or her rights, the rights of the child should be considered more important than other interests. While parents have the right to decide on behalf of a child, a child is not a property or an object, but rather a holder of rights and a member of the society. The legal framework forces adults to consider the child and to include the child when decisions are being made. It is the role of media to share information about topical issues in a society, but the development of information society has brought along an overabundance of information. The presently effective Personal Data Protection Act (Riigi Teataja I 2007, 24, 127) as well as the Code of Ethics of the Estonian Press (The Code of Ethics of the Estonian Press, 1998) set a certain framework and limitations to media coverage, but these limitations do not apply if there is dominant component of public interest in the coverage.

I chose this topic because when I follow the media from the perspective of a social worker, I sometimes notice coverage where children are treated as objects - adults talk about them or about problems related to their life in a manner that makes it possible to identify them.

I have applied a qualitative method in the research. Persons engaged in the study include a representative of the legal area, two representatives of the press, three workers in the field of child protection and eight children.

The interviews show that when problems related to custody are being covered, this should not be done in a manner that makes it possible to identify the child. When presenting details, the principle of minimality arising from the instructions of the OECD Council should be applied. Child protection workers expect journalists to engage them in

evaluating the aspect of children's' rights before publishing such material, as journalists have neither the appropriate training nor time for this. Not only the effect of the coverage on the present should be considered, but also its potential future impact. Children themselves expect to be included in the decision-making process, preferably by their parents, but if the parents do not keep the child's interests in mind, the journalist or child protection worker should ask the child's opinion.

Keywords: best interest of a child, public interest, press, custody

SISUKORD	
SISSEJUHATUS	6
I Peatükk: Kirjanduse ülevaade.....	8
1. Avalik huvi ja ajakirjandus	8
2. Laps	13
2.1 ÜRO Lapse õiguste konventsioon.....	15
2.2 Lapse parim huvi.....	17
PROBLEEMISEADE	19
II METOODIKA	21
2.1 Uurimismeetodi valik ja põhjendus	21
2.2 Uurimuses osalejad ja andmekogumismeetod	21
2.3 Intervjuude käik.....	23
2.4 Analüüsimeetod ja protsessi käik.....	24
2.5 Uurija refleksiivsus	25
III ANALÜÜS.....	26
3.1 Avalik huvi.....	26
3.1.1 Avaliku huvi põhjendatus	29
3.1.2 Isikuandmete avaldamine avalikust huvist lähtuvalt.....	32
3.1.3 Hooldusõiguse vaidluste kajastamine meedias	34
3.1.4 Kelle huvides pöörduetakse?	37
3.1.5 Dramaatiliste lugude järelle janunev ühiskond	39
3.2 Lapse huvid	41
3.2.1 Lapse parim huvi ja õigus olla ära kuulatud laste vaates	41
3.2.2 Lapse parim huvi ja õigus olla ära kuulatud täiskasvanute vaates.....	44
3.2.3 Ajakirjanik lapse huvide hindajana.....	46
3.3 Koostöö	49
KOKKUVÕTE.....	52
KASUTATUD ALLIKAD.....	54
LISAD	61

SISSEJUHATUS

ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikli 3 (RT II 1996, 16, 56) ning Eesti lastekaitseaduse (RT I, 06.12.2014, 1) järgi tuleb lapsi puudutavates otsustes seada esikohale lapse huvid ning võimaluse korral kaasata otsustusprotsessi ka laps, sest see võimaldab mõista lapse soove ning vajadusi. Kajastades lastega seotud lugusid meedias, võivad esineda olukorrad, kus lapse huvid justkui piltlikult öeldes asuvad võistleva teise huvidega, kuid lähtudes lapse nõrgemast positsioonist ühiskonnas ja tema väiksemast võimalusest ise oma õiguste eest seista, peaks lapse huvi olema suurema kaaluga kui teised huvid. Lapse üle on vanematel otsustusõigus, kuid laps ei ole omand ega objekt, vaid õiguste kandja ning ühiskonna liige. Õiguslik raamistik sunnib täiskasvanuid lapsega arvestama ning teda otsuste tegemisse kaasama. Ajakirjanduse roll on jagada teavet ühiskonnas toimuva kohta, kuid infoühiskonna areng on kaasa toonud info ülekülluse. Hetkel kehtiv isikuandmete seadus (RT I 2007, 24, 127) ning ajakirjanduseetika koodeks (Eesti ajakirjanduseetika koodeks, 1998) seab kajastustele teatud raamid ja piiranguid, kuid piirangud ei kehti, kui kajastus sisaldab ülekaaluka avaliku huvi komponenti.

Valisin antud teema, kuna jälgides meediat sotsiaaltöötaja pilguga, jäävad mulle aegajalt silma kajastused, kus lapsed on objektideks - täiskasvanud räägivad neist või nende elu puudutavatest probleemidest neid identifitseeritaval viisil. Kuna kõige enam riivasid mind hooldusõiguse vaidluste kajastused, kus ma nägin, et lapsi kasutati kui vahendeid, kelle kaudu saavutada oma eesmärki, siis keskendusin töös kitsamalt just sellele teemale.

Käesoleva magistr töö eesmärk on analüüsida osapoolte tõlgendusi lapse parima huvi konstrueerimisest hooldusõiguse küsimuste meediakajastustes. Lisaks keskendun oma töös küsimustele, milliseid eesmärke näevad osapooled meedial hooldusõiguse küsimuste kajastamisel ning milliseid põhimõtteid tuleks järgida hooldusõiguse küsimuste kajastamisel.

Uurimuse läbiviimiseks kasutasin kvalitatiivset uurimismeetodit. Empiirilised andmed kogusin individuaalintervjuude ja fookusgrupi intervjuu käigus. Intervjuud viisin läbi

2018. aasta märtsis ja aprillis. Uurimusse olid kaasatud õigusvaldkonna esindaja, kaks ajakirjandusvaldkonna esindajat, kolm lastekaitsetöötajat ning 8 last.

Töö esimeses osas kirjutan ajakirjanduse rollist ning avaliku huvi mõistest ja lapse käsitlemisest ühiskonna liikme ja õiguste kandjana ning pööran eraldi tähelepanu lapse parima huvi tõlgendamisele. Töö teises osas kirjeldan uurimuse läbiviimisel kasutatud metoodikat, millele järgneb andmete analüüs ja arutelu. Töö lõpeb kokkuvõttega.

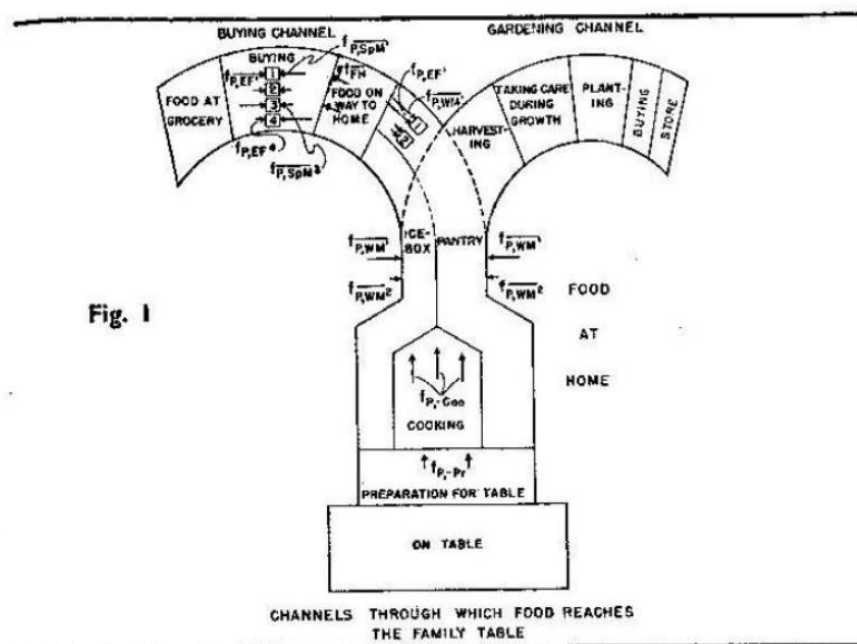
Tahan väga tänada oma magistritöö juhendajat Merle Linnot, kes toetas mind igakülselt selles protsessis. Tänan ka oma retsensenti Judit Strömplit oluliste tähelepanekute ning positiivse hoiaku eest ning olen väga tänulik uurimuses osalenutele, kes olid valmis oma aega ja mõtteid jagama. Lisaks ütlen südamest tänusõnad oma lähedastele ja sõpradele, kes olid samuti mõistvad ja toetavad.

I Peatükk: Kirjanduse ülevaade

1. Avalik huvi ja ajakirjandus

Antud peatükk annab lühikese ülevaate ajakirjanduse rollist, selle muutumisest ajas ning käsitleb avaliku huvi mõistet, mis on ajakirjanduses isikuandmeid sisaldavate lugude kajastamise kaalutlemise aluseks.

Roberts (2005) kirjeldatud väravavahi teooria järgi (i.k. *Gatekeeping Theory*), mis on läbi aegade täiustatud massikommunikatsiooni uuringute alusteooria, on ajakirjanduse ülesandeks informatsioonihulgast sõeluda välja kõige olulisem, mida avalikkusega jagada. Tema artikkel algab Lewini poolt tehtud alloleva joonisega, mis näitab toidu teekonda lauale. Selle teooria kohaselt ei „peeta vahti“ vaid toidu kanalitele. Lewini (1947) teooria kohaselt on väravavahi teooria üle kantav erinevatele sotsiaalstele konstellatsioonidele, millel on piltlikult öeldes kanal, värav ja väravavahid.

From Kurt Lewin's "Frontiers in group dynamics II: Channels of group life; social planning and action research," 1947

Toidukanalitest on joonisel välja toodud ostmise kanal ja aias kasvatamise kanal. Ostmise kanal kätkeb endas poes erinevate valikute tegemist – kas valida söök, mis on maitsev, ent kallid või taskukohane, kuid mitte nii isuäratav; kas valida söök, mis maitseb mulle

või teha midagi, mis maitseb perele. Valides ise kasvatamise kanali algab samuti kõik kauplusest, kus tuleb teha valik, mida istutada ning hiljem tuleb otsustada, mida saadustest teha.

1947. aastal oli nii toidu lauale saamise valikuid kui ka meedia kanaleid oluliselt vähem, ent antud joonis kirjeldab hästi seda, kui palju peaksid toimetused vaeva nägema enne „toidu“ serveerimist. Paraku – nii nagu on meie lauale jõudnud rämpstoit, nii jõuab avalikkuseni meedia kaudu ka kajastusi, mis ei oma enam traditsioonilise ajakirjanduse kvaliteeti.

Täna räägitakse palju vaatajanumbritest ja loetakse klikke. Marju Lauristin on Ene Hionile (2012) antud intervjuus öelnud, et ajakirjanduse müüdavuse/mittemüüdavuse kohta eksisteerib erinevaid teooriaid ning mudeleid. Lauristin ütleb, et ajakirjanik peab endale ise selgeks tegema, millise suunitlusega toimetuses ta töötab ning otsustama, kas see talle sobib. Ta ütleb, et ajakirjanike töö on kogu aeg kolme erineva „kullipilgu“ all – võim, rahastaja, rahvas –, kelle kõigi huve tuleb teenida. Ajakirjanikul on raske toimetuses püsida, kui tema väärtused ja tõekspidamised lähevad toimetuse omadest lahku. Olgo (2017) uuris oma bakalauresetöös, miks Eesti ajakirjanikud on vahetanud ametit ning selgus, et üheks põhjuseks on ajakirjaniku vähenenud autonoomia. O'Donnell, Zion, ja Sherwoodi (2016) uuringus osalenud Austraalia ajakirjanikud tõid samuti probleemina välja toimetuste ärihuvi, mida tuleb ajakirjanikul teenida, kuid ajakirjanike hinnangul selle varjus ajakirjanduseetika ja hea ajakirjanduse standardid kaovad ning asenduvad raha teenivate odavate pealkirjadega. Kogenud ajakirjaniku jaoks muutis see ameti vähem atraktiivseks ning sundis loobuma, sest see läks vastuollu tema ettekujutusega ajakirjaniku tööst.

Inselberg (2013) analüüsis oma magistrisöö diskursusanalüüsi meetodil meedias mitte töötanud inimeste kirjutatud ajakirjanduskriitilisi artikleid ning jõudis järeldusele, et kaasajal on kokku põrganud inimeste traditsioonilised ootused ajakirjandusele ning ajakirjanduse enda identiteedikriis, mille tulemusena valitseb avalikkuses segadus ja pahameel. Rääkides ajakirjandusest, joonistusid Inselbergi uurimuses kõige selgemalt välja äridiskursus ehk meedia muutumine tavaliseks teenuseks, kus avalik huvi on asendunud ärihuviga. Analüüsitavates artiklites ei eristatud erameediat avalik-õiguslikust ringhäälingust.

Rait Maruste on 2012. aasta Päevalehes kirjutanud: „Tänapäeva meedia ei ole ammu enam see sõna- ja arvamusevabaduse ajakirjandus, mis andis talle neljanda võimu auväärsse nimetuse. Oma kvaliteetkujul on ta seda ju ka täna, kuid erandina. Nüüd rajaneb võim teistel alustel. Valdavalt on praegune meedia meelelahutuslik, egoistlike kommerts-huvidega nähtus, kus müüb skandaal, konflikt, arvamuse pealesurumine, madalatele hoiakutele mängimine, inimeste ignorantsuse ärakasutamine. Seda selleks, et saada populaarsust ja klikke. Kommertshuvi ei ole aga tingimata veel avalik huvi. Nagu ka uudishimu ei ole avalik huvi ja ajakirjaniku arvamus ei ole tingimata rahva arvamus.“

Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendeid aluseks võttes ei ole erasfääris tegutseva ajakirjandusväljaande kui äriettevõtte huvi kasumit teenida vastuolus ajakirjanduseetikaga ega ole olemuslikus vastuolus sõnavabadusega (Männiko, 2011).

Ajakirjandusel, nn neljanda võimu kandjal, on ülesanne teenida avalikkuse õigust saada tõest, ausat ja igakülgselt teavet ühiskonnas toimuva kohta. Lugusid kajastades peab ajakirjandus veenduma, et avalikkus tõesti vajab tema poolt edastatavat informatsiooni ning ta ei tohi seejuures oma tegevusega kellelegi tekitada põhjendamatu kannatusi (Eesti ajakirjanduseetika koodeks, 1998). Eestis on kokkulepitud ajakirjanike kutseetika reeglid, mis määratlevad peamised ajakirjanduse moraaliküsimused – seda soovitude vormis. Eesti ajakirjanduseetika koodeks on loodud 1998. aastal, mil ajakirjandus etendas küll sama rolli mis täna, kuid ajakirjandust kujundasid valdavalt kõrgharidusega ajakirjanikud. Täna, lisaks sellele, et sisu loovad erineva ettevalmistusega autorid (Sherwood ja O'Donnell, 2016, Kasenõmm, 2014), on probleemiks ka ajakirjanduse koodeksi devalveerumine. Karu (2013) uuris oma bakalaureusetöös, kuidas tõlgendavad ja mõistavad vähese töökogemusega ajakirjanikud Eesti ajakirjanduskoodeksit ning selgus, et nende jaoks ei oma eetikakoodeks praktilises tegevuses olulist rolli. Kuigi nad peavad eetikat oluliseks, ei lähtu nad oma otsustes eetikakoodeksist. Samuti on probleemiks koodeksi tõlgendamise oskus, sest vastajad jäid muuhulgas hätta ka mõistete nagu „põhjendamatud kannatused” ja „avalik huvi” lahti seletamisega.

Eesti Vabariigi põhiseaduse (RT 1992, 26, 349) § 44 tagab kodanike õiguse informatsioonile ning § 45 tagab väljendusvabaduse. Sõnavabaduse õiguse sätestab lisaks põhiseadusele ka inimõiguste konventsiooni artikkel 10 (RT II 2000, 11, 57), mille

kohaselt on kõigil õigus oma arvamust avaldada ja ka vabadus saada ning levitada teavet ja mõtteid ilma võimude sekkumiseta. Kodanike õigust informatsioonile võib pidada uue põlvkonna õiguseks, mis on sündinud nüüdisaegses infoühiskonnas (Männiko, 2011). Autor toob välja, et ajakirjandusvabadus on osa kommunikatsioonivabadusest ning on seega põhiseadusega antud õigushüve. Ta nendib, et kommunikatsioonivabaduse ja isikuandmete kaitse vahel on olemuslik konflikt, sest tegemist on absoluutsete õigustega ning nad ei ole omavahel hierarhilistes suhetes, vaid on võrdse väärtusega. Seetõttu on tema hinnangul oluline leida tasakaal inimõiguste konventsioonis välja toodud kahe õiguse vahel, st tagada õigus eraelu austamisele ning sõnavabadusele.

Ajakirjandusvabadusest tulenev õigus annab ajakirjandusele võimaluse tuua tarbijateni tundlikke teemasid, avaldades sageli ka isikuandmeid, mis muudavad loo tegelased kergemini või raskemini tuvastatavaks. Võimaluse isikuandmete avalikustamiseks annab nii isikuandmete kaitse seadus (RT I, 30.12.2010, 11) kui ajakirjanduseetikakoodeks (Eesti ajakirjanduseetikakoodeks, 1998) tingimusel, et selleks on ülekaalukas avalik huvi ning see on koosõlas ajakirjanduseetika põhimõtetega.

Avalik huvi on keeruline mõiste lahti seletamiseks nii ajakirjanikele kui ka juristidele, kuna on abstraktne ning kontekstirelevantne (Ikkonen, 2005). Ikkonen ütleb, et õigusteadlased kasutavad avaliku huvi mõistet ettevaatlikult, kuna tegemist on mitmetahulise mõistega, millele ühest vastust anda ei õnnestu. Hoolimata sellest, et tegemist on õiguslikult määratlemata õigusmõistega, millele ammendavat definitsiooni anda ei saa, ei tähenda see, et selle sisu ei oleks võimalik analüüsida. 25. maini 2018 kehtiva isikuandmete kaitse seaduse (RT I, 30.12.2010, 11) seletuskirjas on sõnavabaduse ülemäärase piiramise ärahoidmiseks ette nähtud, et isikuandmeid võib ilma isiku nõusolekuta ajakirjanduses avalikustada, kui see on koosõlas heade kommete ja ajakirjanduseetika põhimõtetega, ning tingimusel, et selleks on ülekaalukas avalik huvi. Seletuskirjas on püütud anda avaliku huvi mõistele sisu ning on välja toodud, et ülekaalukas avalik huvi tähendab seda, et ilma nõusolekuta on õigus kajastada meedias vaid sellist isikut või isikuga seotud sündmust, kelle või mille vastu on avalik huvi. Samas dokumendis on öeldud, et ka avaliku elu tegelaste puhul, kes peavad arvestama, et nende suhtes on kõrgendatud avalikkuse tähelepanu, tuleb iga üksikjuhtumi korral hinnata, kas isikuandmete avalikustamine on sedavõrd oluline, et see kaalub üles andmesubjekti ja

teiste isikute õiguste kaitse vajaduse. Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtulahendist *Von Hannover vs Saksamaa* (59320/00) selgub, et avaliku elu tegelase eraelu kaitsesfääri ulatus sõltub sellest, milline on tema kohta avaldatava informatsiooni eesmärk. Kui informatsioonil on avaliku huvi komponent, siis kaitsesfäär kitseneb ning vastupidi – kui informatsiooni avaldamise eesmärk on sensatsioon või meelelahutus, siis kaitsesfäär avardub (Männiko, 2011).

Samuti tuleb silmas pidada, et arvatav avalikkuse huvi ei anna õigust isikuandmete avalikustamiseks, sest huvi realiseerimiseks on oluline ka kaasnev õiguse olemasolu, kuna isikul võib olla huvi ka võõra omandi vastu (Ikkonen, 2005). Ikkoneni hinnangul on võimalik eristada huve, mis kannavad endas rohkem individuaalseid eesmärke ning huve, mis kannavad endas enam avalikke (üldisi) eesmärke. Tinglikult ütleb ta, et on skaala, mille ühes otsas on erasfäär ja teises otsas avalik sfäär, ning erinevaid huve saab paigutada mitte ainult skaala ühte või teise otsa, vaid ka erinevatesse punktidesse vahepeal. Ta toob välja Rooma juristi Domitius Ulpianuse määratlusele, mis ütleb, et avalik õigus on see, mis on seotud riigiga ning eraõigus on see, mis on seotud üksikisiku kasuga.

Isikuandmete kaitse seaduse ([RT I 2007, 24, 127](#)) järgi tuleks lähtuda eesmärgikohasusest ja minimaalsuseprintsibist ning kajastus peaks olema kooskõlas Eesti ajakirjanduseetika koodeksi ning ajakirjanduse valdkonnas üldiselt omaksvõetud rahvusvaheliste printsiipidega. Eesmärgikohasus tuleneb siinkohal OECD juhendist (OECD Council i.a.), mille kohaselt tuleb andmeid koguda eesmärgist lähtuvalt ning minimaalsusprintsip, et andmete kogumine peaks piirduma nimetatud eesmärgi saavutamiseks vajaliku miinimumiga.

Männiko (2011) ütleb, et ajakirjandusel tuleb arvestada sellega, et mida kriitilisemad on isikuandmeid sisaldavad kajastused, seda enam peavad nad olema valmis argumenteeritult põhjendama ülekaaluka avaliku huvi olemasolu. Probleemiks selle juures on, et kuna seaduseandja annab määratlemata õigusemõiste hindamisõiguse haldusasutusele, on raske hinnangu andja mõttekäiku jälgida ning kontrollida (Mauer, 2004).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et ajakirjanduse roll on ajas muutunud ning avalik huvi on kohati asendumas ärihuviga. Samas tulenevalt sellest, et traditsioonilise ajakirjanduse ülim tegevusprintsip on avalikkusele olulise informatsiooni edastamine, tuleks ajakirjanikel ja toimetustel igapäevaselt tegeleda siiski informatsiooni hindamise ja erinevate huvide kaalumise, eriti kui edastatav info kätkeb endas isikuandmeid, sest seda nõuab nii seadus kui ajakirjanduseetikakoodeks.

2. Laps

Järgnevalt analüüsin lapse käsitlemist ühiskonnaliikme ja õiguste kandjana ning pöoran eraldi tähelepanu lapse parima huvi tõlgendamisele.

Lapse õiguste konventsiooni (edaspidi: LÕK) artikli 1 kohaselt on laps iga alla 18aastane inimene. Samamoodi on lapseks olemine määratletud Eesti lastekaitse seaduses. Greijer ja Doek (2016) on öelnud, et mõiste *laps* on üldtunnustatud ning selle kasutamine ei stigmatiseeri ega haava last. Mõiste kasutamise kõrval on oluline pöörata tähelepanu sellele, kuidas seda sisustatakse ja millist rolli ühiskonnas lapsel nähakse.

Lapsed on loomupoolest ebakompetentsed ja saamatud – sellise järelduse tegi Qvortrup (1994 viidatud Kay ja Tisdall, 2012 järgi), analüüsides, kuidas käsitleti last ajal, mil teda nähti traditsiooniliselt pigem tulevase inimese (*human becomings*) kui inimesena (*human beings*). Neid kahte mõistet kasutatakse kõige sagedamini varasema ja uue lapse ning lapsepõlve sotsioloogia käsitlemise võrdlemisel. Kui varasemalt ei pööratud lastele kui eraldi sotsiaalsele grupile olulist tähelepanu, siis uue lapsepõlvesotsioloogia käsitluses nähakse last aktiivse ühiskonna liikmena. Esimesena pööras ajaloolane Aries (Aitken, 2001 kaudu) juba 1962. aastal tähelepanu sellele, et ühiskonnas lapsed „ei loe“. Uuele lapsepõlvesotsioloogiale sai alus loodud 1983. aastal, mil Saksa sotsioloogid hakkasid huvi tundma, miks lapsepõlv on muutunud, võrreldes II maailmasõja aegset ja vahetult sellele järgnenud lapsepõlve revolutsiooniliste tudengite (1968) lapsepõlvega (Mayall, 2012). Sel perioodil leidsid aset ka teoreetilised ja metodoloogilised murrangud sotsiaalteadustes (James ja Prout, 1990). Ajalooline arusaam lapsest ja lapsepõlvest pärineb üldiselt täiskasvanute perspektiivist (Hendrick 1992). Lastele ei omistatud varasemalt kohta ühiskonna struktuuris, vähemalt mitte sellist nagu täiskasvanutele –

lapse roll oli taandatud sellele, et nad on kaitset vajavad haavatavad inimesed, kellest loodetavasti saavad millalgi täiskasvanud (Qvortrup, Corsaro ja Honig, 2009).

Kahekümnendat sajandit on nimetatud ka „laste sajandiks“, sest kunagi varem ei ole lapsi nii palju kirjeldatud (James ja Prout, 1990). Otsides tänasel päeval lapse ja lapsepõlve uuringuid, ei ole uus lapsepõlve-sotsioloogiline käsitlus kättesaadav mitte ainult inglise keeles, vaid seda leiab ka teistes keeltes, mis näitab, et see on täielikult omaks võetud teoreetiline käsitlus (King, 2007).

Sotsiaalkonstruksionistliku teooria kohaselt on kõik sotsiaalsed nähtused sotsiaalselt konstrueeritud (Strömpl, 2012) – ja nii ka lapsepõlv. Sellest tulenevalt oleks keeruline lõplikku definitsiooni lapsele või lapsepõlvele määratleda, sest kõik on suhteline ning sõltub erinevatest ühiskondadest või sama ühiskonna eri aegadest, ehk kuidas seda parasjagu konstrueeritakse (King, 2007). Kuna lastel on raske teha ennast ühiskonnas kuuldavaks, tuleks neile see võimalus luua läbi selle, et neid kaasatakse uuringutesse ja antakse neile sõna (James, 2007). Uue lapsepõlvesotsioloogia käsitluse järgi tuleks lapsi vaadelda kui sotsiaalseid tegutsejaid ja õiguste valdajaid, mitte passiivseid ja perekonnast sõltuvaid isikuid (Qvortrup 1994, Mayall, 2002). Lapsed konstrueerivad ise oma elu ning ühiskonda, milles elavad, ning nad ei ole üksnes passiivsed osalejad sotsiaalsetes struktuurides ja protsessides (James ja Prout, 1990).

Uprichard (2008) ei näe vajadust arutleda selle üle, kas laps on tegutseja (*being*) või tulevane täiskasvanu (*becoming*). Tema käsitluses on mõlemad olulised ning neid lähenemisi tuleks vaadelda koos teineteist täiendavate, mitte võistlevate diskursustena. Oma seisukohtade väljendamisel toetub ta laste enda käsitlustele – lapsed, rääkides oma elust, räägivad samuti oleviku ja tuleviku perspektiivist. Tema hinnangul ei vähenda laste tajumine üheaegselt tegutsejate ja tulevaste täiskasvanutena nende esindatust, vaid pigem suurendab, kuna nad on tegutsejateks nii olevikus kui ka tulevikus.

Lapsed, kõneldes oma elust, räägivad ka sellest, et nad on „madalamast madalaimad“ ning „kui täiskasvanud ütlevad, mida sa tegema peaksid, siis lõpuks sul tulebki see ära teha“ (Mayall, 2012). Olgugi, et lastest ja nende õigusest osaleda räägitakse viimastel aastakümnetel oluliselt rohkem kui varem ja lastele on antud LÕKiga osalemisõigus, on see piiratum kui täiskasvanutel ning nad tunnevad end ikkagi kellelegi alluvatena. Mayall (2012) ütleb, et kodus alluvad lapsed vanematele ja koolis õpetajatele. Ta toob paralleeli

mitmetes ühiskondades kehtivate tavadega, kus naised alluvad meestele, s.t võtavad omaks meeste huvid. Ta näeb selles laste positsioonis sarnasust – ka neid käsitletakse kui mõjuvõimsamate ja hierarhiliselt kõrgemal positsioonil olevate ühiskonnaliikmete ehk siis täiskasvanute huvide elluvijaid.

Seega tuleb ühiskonnas suuremat tähelepanu pöörata sellele, et lapsed on õiguste valdajad ja sotsiaalsed tegutsejad ning võimaldada neil olla osalised oma enda elu konstrueerimisel. Lastel on raske end kuuldavaks teha, sest neil ei ole ligipääsu kanalitele ning täiskasvanud on otsustajateks, kas lapse sõna kostub või mitte.

2.1 ÜRO Lapse õiguste konventsioon

LÕK, mis võeti vastu 1989. aastal, on üks näide lapsepõlve positiivsest konstruktsioonist. Selles käsitletakse lapsi aktiivsete osalejatena ning neile omistatakse õigused, sh nähakse osalemisõiguses „radikaalse esindusõiguse andmist“ (Reid 1994, Kay ja Tisdall 2012 kaudu). See on üks kiiremini ja laialdasemalt ratifitseeritud rahvusvaheline leping ajaloos (*UN Convention on the Rights of the Child i.a.*), tänu millele muutusid lapsed ühiskonnas nähtavamaks (Ben-Ariech, 2008). LÕK loob tasakaalu heaolu ja osalemise, haavatavuse ja esindatuse vahel; see nõuab lapse seisukohaga nõuetekohast arvestamist (artikkel 12), tagades seejuures lapse parimad huvid (artikkel kolm) (Marshall, 1997, Kay ja Tisdall, 2012 kaudu).

LÕK sisaldab rahvusvaheliselt tunnustatud õigusi, mis kuuluvad igale lapsele kogu maailmas alates sünnihetkest kuni 18aastaseks saamiseni. Selles on 54 artiklit (kodaniku-, poliitilised, sotsiaalsed, kultuurilised ning majanduslikud õigused) ning kogu LÕKi aluseks on neli üldist põhimõtet, mis kehtivad ühtviisi kõigi õiguste suhtes (*About a Convention, i.a.*).

Need on:

1. Diskrimineerimise keeld (artikkel 2)

Osalusriigid peavad tunnustama konventsioonis esitatud õigusi ja tagavad need igale nende jurisdiktsiooni all olevale lapsele ilma igasuguse diskrimineerimiseta, sõltumata lapse või tema vanema või seadusliku hooldaja rassist, nahavärvist, soost, keelest, usust, vaatamata tema poliitilistele või muudele seisukohtadele, kodakondsusele, etnilisele või

sotsiaalsele päritolule, varanduslikule seisundile, puudele või sünnipärale või muudele tingimustele (LÕK).

Hammarberg ja Belembaogo (2005) toovad välja, et iga artikli sihiks on tagada, et lapsi ei koheldaks kehvemini kui täiskasvanuid. Eesti võrdse kohtlemise seaduse (RT I 2008, 56, 315) järgi võib diskrimineerimise puhul olla tegu otsese või kaudse diskrimineerimisega. Selle seaduse järgi peetakse otseseks diskrimineerimiseks, kui isikut koheldakse, on minevikus koheldud või võidakse edaspidi kohelda halvemini kui teist isikut samas olukorras. Kaudne diskrimineerimine võib väljenduda, kui näiliselt neutraalne säte, kriteerium või tava seab isikud mingi tunnuse, sh vanuse alusel ebasoodsamasse olukorda. Otsese diskrimineerimise korral võrreldakse olukorda konkreetselt teise isikuga. Kaudne diskrimineerimine muutub nähtavaks peamiselt statistiliste andmete või sotsioloogiliste uuringute kaudu (Seletuskiri võrdse kohtlemise seaduse eelnõu juurde (2008)).

2. Lapse parimad huvid (artikkel 3)

Selle artikli järgi tuleb igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes seada esikohale lapse parimad huvid. Kuna antud põhimõte on otseselt seotud minu töö eesmärgiga, olen sellest põhjalikumalt kirjutanud alapeatükis 2.2.

3. Õigus elule, ellujäämisele ja arengule (artikkel 6)

Nende õiguste all peetakse silma ka õigust piisavale toidule, peavarjule, puhtale veele, formaalsele haridusele, tervishoiule, vabale ajale ja puhkusele – ning mitte üksnes nende õiguste olemasolu, vaid ka neile juurdepääsu (Rights under the Convention on the Rights of the Child i.a.).

4. Lapse vaadetega arvestamine, õigus olla ära kuulatud igas last mõjutavas küsimuses (artikkel 12)

Artikkel 12 ei näe ette erandeid – igas küsimuses, mis mõjutavad laste elu, peab lastel olema võimalus olla ära kuulatud. Selleks, et laps oskaks oma seisukohti väljendada, on oluline, et ta omaks vajalikku informatsiooni asjakohastest seadustest, tõsiasjadest, võimalikest tagajärgedest ning ka neile kättesaadavatest võimalustest, mis on tihedalt seotud õigusega taotleda, saada ja edastada infot, nagu võimaldavad artiklid 13 ja 17 (Artikkel 12 :17). Laste arusaam oma õigustest sõltub lapse vanusest ning seetõttu tuleks nendega rääkida ja neile asju selgitada nende vanusest ja küpsusest lähtuvalt (Rights

under the Convention on the Rights of the Child i.a.). Antud õigus on sarnane ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni arvamuse- ja sõnavabadusele (artikkel 19), mis on universaalne ning võõrandamatu õigus, kuid LÕKi ühe üldpõhimõttena aitab see antud õiguse realiseerimisele kaasa. Lastel on paratamatult nõrgem positsioon ühiskonnas ning võrreldes täiskasvanutega on neil piiratum võimalus oma arvamuse avaldamiseks.

2.2 Lapse parim huvi

LÕKi artikli 3 järgi tuleb igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes era- või riiklike sotsiaalhoolekandeametite, kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt seada esikohale lapse parimad huvid, seda nii üksikjuhtumite, laste grupi kui ka kõiki lapsi puudutavate küsimuste korral. Laste Õiguste Komitee üldkommentaari nr 14 (2013) järgi väljendi “esikohale seadmine” tähendab, et tulenevalt lapse erilisest seisundist ei või lapse parimaid huve käsitleda teiste asjaoludega samal tasemel. Kommentaar toob välja ka põhjused – laps sõltub teistest, tal ei ole eluküpsust, tihti puudub tal sõnaõigus ning tal on täiskasvanutest väiksem võimalus oma huvide eest seista.

Kuigi lapsi puudutavaid otsuseid tegevad ametivõimud ja organisatsioonid peavad töötama kahe-etapilise protseduurina (hindamine ja kindlaksmääramine), ei eeldata igapäevaselt laste osas otsuseid tegevatest inimestelt (näiteks vanemad, hooldajad, õpetajad jne) kahe-etapilise protseduuri ranget järgimist. Siiski peavad ka igapäevase elu otsused austama ja kajastama lapse parimaid huve (LÕKi üldkommentaar nr 14, 2013). Lapse parima huvi põhimõte nõuab, et lapse parimaid huve arvestataks alati ja neile antaks ka oluline kaal (Aru ja Paron, 2015). See tähendab, et ei piisa üksnes huvide väljaselgitamisest, vaid nende huvidega tuleb otsuste tegemisel ka arvestada. Nad toovad välja, et lapse parimate huvide väljaselgitamise lahutamatuks osaks on lapse õigus olla ära kuulatud. Nende sõnul ei ole võimalik artiklit 3 korrektset rakendada, kui artikli 12 nõudeid ei ole täidetud. Hammarber ja Holmerg (2005) on öelnud, et otsuste juures, mis mõjutavad last, peaksid otsuse tegijad alati püüdma hinnata, millist mõju kavandatav tegevus võib lapsele avaldada ning kui vähegi võimalik, tuleks otsustusprotsessi kaasata ka laps. Joyce rõhutab samuti (2005, Emelonye, 2014 kaudu), et tuleb leida meetod, kuidas lapse huve hinnata ning see ei tohiks lähtuda hindaja isiklikest seisukohtadest, vaid peaks sundima otsustajat võtma arvesse nii lapse praegusi kui tulevase huve, ning leidma, mis oleks kaalutlemise järel lapse huvidest lähtuvalt parim lahendus. Hammarberg ja Holmerg (2005)

ütlevad, et otsuste langetajad peavad olema võimelised hiljem tõestama, et nad on tõepoolest võimalikku mõju hinnanud.

Hammarberg ja Holmberg (2005) tõdevad, et lapse huvide määratlemine ei ole alati lihtne. Artiklit kolm on arvestatud liigse ähmasuse ja üldsõnalisuse pärast, kuna konventsioon ei paku ühtki lõplikku seisukohta, mis võiks olla konkreetsetes situatsioonides lapse huvides parim, kuid loob siiski normatiivse raamistiku (Hammarberg, Holmberg, 2005). Aru ja Paron (2015) ütlevad, et seda tuleks kohandada ja defineerida iga üksikjuhtumi puhul eraldi vastavalt konkreetsele situatsioonile ning arvestama konkreetse lapse olukorda ja vajadusi. Nende sõnul peab iga üksikotsuse puhul lapse parimaid huve hindama ja need kindlaks määrama kõnealusesse lapsesse puutuvate konkreetsete asjaolude valguses. Lapsekeskne hindamine tähendab, et last ümbritsevat maailma püütakse vaadata läbi lapse silmade ja tunnetusmaailma ning õpitakse tundma lapse kogemusi (Selg, 2009).

Mitmetes olukordades võib tekkida lapse ja täiskasvanu huvide vahel konflikt. Laste õiguste komitee arvestas selle artikli koostamise juures, et mitte alati ei ole võimalik lapse huve esikohale seada, kuna võib esineda teisi arvestatavaid võistlevaid huve. Siiski peaks lapse huvi olema esimesi aspekte, mida silmas pidada ning millega lapsi puudutavate otsuste vastuvõtmisel tõsiselt arvestada (Hammarberg, Holmberg, 2005).

Lastekaitseaduse (RT I, 06.12.2014, 1) järgi on esmane vastutus lapse õiguste ja heaolu tagamise eest lapsevanemal või last kasvataval isikul, kuid mõnikord võivad lapse ja teda kasvatava täiskasvanu huvid minna lahku ning täiskasvanu võib oma tegevusega kahjustada lapse huve. Hooldusõiguse vaidlustes on vanematel sageli raske lähtuda otsuste tegemisel lapse huvidele, kuna see on emotsionaalselt raske kõikidele osapooltele. Kui vanema käitumine kahjustab lapse huve ning heaolu, on riigil kohustus sekkuda. Holmberg ja Himes (2005) toovad välja, et LÕK kehtestab lapse ja riigi vahelise otsese suhte ning see suhe tähendab, et mitte kellelgi, ka vanemal, pole lapse üle "omanikuõigusi". Nad ütlevad, et konventsioon annab ka mõista, et võib tekkida konflikt ühelt poolt lapse õiguste ning teisalt vanemate või ühiskonna huvide vahel.

Kuna lastel on väiksem võimalus oma huvide eest seista kui täiskasvanutel, on oluline, et täiskasvanud otsustajad ei jäta lapse huve tähelepanuta või ei seaks muid huve kõrgemale, sest sellega nad rikuksid lapse õigusi.

2.2.1 Lapse parim huvi Eesti õigussüsteemis

Eesti õigusruumis on tõlkes kaduma läinud sõna „parim“, seda nii LÕKi eestikeelses tõlkes kui ka uues lastekaitseaduses. Lastekaitseaduse seletuskirjas on „parima huvi“ sõnastusest loobumise põhjendusena selgitus, et lapse huvi kõlab eesti keeles loomulikumalt ning väljendab sama mis ingliskeelne väljend „*the best interest of the child*“. Aru ja Paron (2015) seevastu jagavad Luhamaa (2015) seisukohta, et tegemist ei ole samaväärse väljendiga, kuna lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtte kohustab otsustajat välja selgitama lapse kõik erinevad huvid ning hindama siis kogumis, mis on lapse jaoks konkreetsel juhul parim lahendus. Luhamaa (2015) hinnangul on Eesti õigussüsteem olnud suhteliselt avatud, kuid suur osa normidest on jäänud formaalseteks käitumisjuhisteks ning praktikas jäänud sisuliselt rakendamata. Selle tõestuseks toob Luhamaa Poliitikauuringute Keskuse Praxise 2012. aasta uuringu tulemused, mille kohaselt ei anta Eestis lapse arvamusele piisavalt kaalu, ehkki see on huvide väljaselgitamiseks substanttsiaalne. Täiskasvanud peavad küll oluliseks laste käest arvamust küsida, kuid sellega arvestamist ei peeta nii oluliseks, eriti mis puudutab elukorraldust peale vanemate lahutamist (Karu jt, 2012). See ei ole probleemiks ainult Eestis - Holland (2011) toob välja erinevate uuringute tulemusi, kus on küsitletud lastekaitsetöötajaid. Tulemused näitavad, et üha enam küll küsitakse lastelt arvamust, kuid nende arvamusele ei anta kaalu. Neis nähtub, et laste arvamusega, mis ühtivad rohkem täiskasvanute eelistustega arvestatakse. Kui need erinevad täiskasvanu omast viidates lapse vaadet selgitades asjaoludele, mis vähendavad selle sisu.

PROBLEEMISEADE

Eesti ajakirjanduseetika koodeksi järgi vanemate vaidlusi laste hooldusküsimuste üle meediaväljaannetes üldjuhul ei kajastata, kuid aeg-ajalt siiski jõuavad meediasse lood, kus otseselt või kaudselt on probleemiks hooldusküsimus ja sellega kaasnevad vaidlused. Koodeksis olev sõna *üldjuhul* annab selleks võimaluse. Ajakirjanik koostöös toimetusega võtab vastu otsuse, kas ja kuidas lugu kajastada. Kasutades loo kajastamiseks selle üht või mitut osapoolt, peab lugu sisaldama materjali, mis omab ülekaalukat avalikku huvi, et isikuandmete avaldamine oleks õiguspärane. Avaliku huvi mõiste on aga abstraktne,

mis võimaldab seda mitmeti tõlgendada, kuid isikuandmete avaldamise juures on oluline, et avalik huvi ei asenduks ärihuviga. Ülekaaluka avaliku huvi nõude eesmärk on kaitsta isikuandmeid, kuna nende avaldamine võib inimestele põhjustada põhjendamatuid kannatusi. Infoühiskonna areng on kaasa toonud infotulva, mis nõuab ajakirjanduselt üha rohkem pingutamist, et kajastada uudiseid ja toota lugusid, mis selles tulvas jääks inimestele silma ning kõrva. Tarbijad teevad oma valikuid lähtudes emotsioonidest (Andrejevic 2013), mille esile kutsumiseks kasutatakse meedias erinevaid vahendeid. Üheks kindlaks vahendiks on lapsed, sest nad kutsuvad tarbijas esile heldimustunde (Märka 2012).

Jälgides meediat sotsiaaltöötaja pilgu läbi, jäävad silma aeg-ajalt lood, kus minu hinnangul ei ole arvestatud lapse parimate huvidega ning ei ole hinnatud loo kajastamise mõju lapsele sel ajahetkel ja/või tulevikus. Kuigi LÕKi artikkel 12 järgi tuleb kõiki lapsi puudutavates otsustes seada esikohale lapse huvid, ei ole see absoluutne. Ei ole uuritud, kuidas hooldusõiguse küsimusega kokku puutuvad spetsialistid/ametnikud, ajakirjanikud ja lapsed tõlgendavad seda probleemi lapse parima huvi seisukohalt.

Käesoleva magistritöö eesmärk on analüüsida osapoolte tõlgendusi lapse parima huvi konstrueerimisest hooldusõiguse küsimuste meediakajastustes. Tulenevalt eesmärgist sõnastasin järgmised uurimisküsimused:

1. Milliseid eesmärke näevad osapooled meedial hooldusõiguse küsimuste kajastamisel?
2. Kuidas tõlgendavad uurimuses osalejad lapse parimat huvi hooldusõiguse küsimuste kajastamisel meedias?
3. Kuidas tõlgendavad uurimuses osalejad avalikku huvi hooldusõiguse küsimuste kajastamisel meedias?
4. Milliseid põhimõtteid tuleks uurimuses osalejate arvates järgida hooldusõiguse küsimuste kajastamisel meedias?

II METOODIKA

2.1 Uurimismeetodi valik ja põhjendus

Oma magistritöös kasutan kvalitatiivset uurimismeetodit. Kvalitatiivsetes uuringutes püütakse mõista pigem väikese arvu osalejate maailmavaadet, uurides inimeste isiklikke ning sotsiaalseid kogemusi ning ei kontrollita eelnevalt püstitatud hüpoteesi paikapidavust suure valimi kaudu (Laherand, 2008). Kuna minu töö eesmärk on analüüsida osapoolte tõlgendusi lapse parima huvi konstrueerimisest, siis on kvalitatiivne uurimisviis ainuvõimalik viis. Samuti annab kvalitatiivne uurimismeetod võimaluse koguda teadmisi kultuuriliste fenomenide kohta (Strauss ja Corbin, 1998), milleks antud töö kontekstis on nii lapse parim huvi kui ka avalik huvi, mille konstrueerimises igauks osales.

2.2 Uurimuses osalejad ja andmekogumismeetod

Avalik huvi ja lapse huvid on kaks abstraktset mõistet, mida konstrueerivad inimesed erinevalt vastavalt oma varasematele kogemustele, saadud haridusele, ühiskonnas levivale arusaamadele jne. Uurimisprobleemist ja töö eesmärgist lähtuvalt valisin uurimises osalejad erinevate erialade hulgast, kellele lisaks oli minu jaoks oluline mõista laste vaadet, kuna teema, mida uurin, on seotud nendega.

Andmete kogumiseks olin esialgu planeerinud läbi viia 4 poolstruktureeritud fookusgrupi intervjuud (lapsed, lastekaitse töötajad, ajakirjanikud/meedia loojad ja õigusvaldkonna esindajad). Krueger & Casey (2009) kohaselt aitab fookusgrupi intervjuu tänu pakutavale loomulikule keskkonnale mõista erinevate osalejagruppide jagatud seisukohti, mis oleksid selgemini välja tulnud just grupiarutelus, kus toimunuks osalejate mõjutamine sarnaselt igapäevaelule. Tegelikuses õnnestus fookusgrupi intervjuu viia läbi vaid lastega. Lastekaitsetöötajate puhul loobusin fookusgrupi intervjuudest, kuna nõusoleku uuringus osalemiseks sain erineva tasandi ning erineva meediaga suhtlemise kogemusega spetsialistidelt (sotsiaalkindlustusamet, suurem omavalitsus ja väiksem omavalitsus). Vihalemma (2014) järgi võib grupis tekkida olukord, kus kõrgema staatuse ja

kogemusega osalejad võivad mõjuda pärssivalt teistsuguse arvamusega, kuid madalama staatusega osalejatele.

Laste grupi intervjuerimise juures oli minu eesmärgiks õppida tundma laste kui ühiskonnaliikmete arusaamu ja tõlgendusi lugude kohta, mis on seotud nende eakaaslastega. Laste fookusgrupi intervjuus osalesid lapsed, kes olid varasemalt üle poole aasta regulaarselt osalenud ühistegevuses (sotsiaalsete oskuste arendamise grupp). Samuti tundsid nii lapsed kui nende vanemad mind grupi juhendajana. Lapsed grupis olid vanuses 12-17, kuna iganädalane programm on mõeldud lastele 12eluaastast. Antud grupp oli iganädalaselt koos käinud 2017. aasta sügisest. Väga mitmed neist olid selles ringitegevuses osalenud juba mitu aastat. Seega lapsed omasid erinevate teemade üle arutamise kogemust. Laste kaasamise idee tekkis läbi vabavestluse, milles nad uurisid mu lõputöö teema kohta. Nad olid valmis andma omapoolse panuse selle valmimisse. Saatsin lastega koju oma töö eesmärgi ja sisu sisaldava info ning küsisin vanema kirjalikku nõusolekut lapse osalemiseks uurimuses. Ükski vanem ei keeldunud. Laste vahel oli olemas usaldussuhe ning nad usaldasid ka mind grupi liikmena, mis andis võimaluse lastega antud teemal vestelda. Grupis oli kaks poissi ning kuus tüdrukut. Minu eesmärk ei olnud kaasata neid lapsi, kes ei ela koos oma mõlema bioloogilise vanemaga, kuid selgus, et enamus neist on üle elanud lahutuse ning paaril neist puudus igasugune kontakt oma isaga, ükski laps ei elanud koos oma mõlema bioloogilise vanemaga.

Õigus- ja ajakirjandusvaldkonnas otsustasin läbi viia ekspertintervjuud, kuna uurijana soovisin saada mulle võõras valdkonnas arvamusi ning Laherandi (2008) järgi annab see intervjuu vorm võimaluse koguda ekspertide kui teatud rühma esindajate käsitlusi teemast.

Eksperdiksi õigusvaldkonnast oli minu uurimuses Õiguskantsleri Kantselei laste ja noorte õiguste osakonna juhataja. 2011. aastast täidab Õiguskantsleri Kantselei muuhulgas ka lapse õiguste kaitse ja edendamise ülesandeid ning nende ülesanne on seista selle eest, et kõik inimesed austaksid laste õigusi ning lähtuksid lapse parimatest huvidest (Laste ja noorte õigused, i.a.).

Ajakirjanduse valdkonnast osales uurimuses kaks eksperti: rahvusringhäälingu uuriv-ajakirjandusliku saatesarja vastutav toimetaja ja saatejuht ning rahvusringhäälingu ajakirjanduseetika nõunik Tarmu Tammerk. Antud ajakirjaniku loodud saadetes on

kajastatud üksikuid lugusid, mis on kas otseselt või kaudselt olnud hooldusõiguse küsimused ning teatud lood saadetes on saanud lastekaitsetöötajate kriitika osaliseks. Valisin Tarmu Tammerki, kuna lisaks rahvusringhäälingu eetika nõuniku ülesannete täitmisele kuulus ta kuni käesoleva aasta veebruarini ka pressinõukogusse.¹ Lisaks on ta olnud 1990. aastate lõpul üks Eesti ajakirjanduseetika koodeksi koostajatest.

2.3 Intervjuude käik

Intervjuud viisin läbi 2018. aasta märtsikuus. Intervjuude pikkus oli 45 min – 1 tund 45 min. Kõige lühem oli lastega läbi viidud intervjuu ning kõige pikemad ajakirjandusvaldkonna esindajatega. Intervjuukava (lisa 1) kohandasin laste grupi puhul, ning arutelu alla tulid meedia roll, kajastamise põhjendatus, lapse huvi ning hooldusõiguse vaidlused.

Iga intervjuu alguses näitasin alustuseks kolme lõiku erinevatest meediakajastustest (lisa 2), milles kajastati lapse hooldusõiguse lugusid, kus minu meelest kahjustati lapse huve. Tegin seda, et jõuda uurimuses osalejatega sarnasele positsioonile ning et meil oleksid olemas konkreetsed näited, mille üle on hea arutleda. Samuti võimaldas koos vaatamine ka intervjuu kestel kasutada nähtud kajastusi näidetena nii minul kui osalejatel. Kuna viisin intervjuud läbi enamasti inimeste tööruumides, siis aitas meedia kajastuste vaatamine kaasa ka minu ärevuse vähendamisele ning lõi sobiva silla minu ja osaleja vahelise arutelu tekkimiseks. Lastega intervjuud toimusid lapsesõbralikus õdusas keskkonnas.

Lapsi hoiatasin enne videote vaatamist ette, et üks video võib neid häirida ning palusin, et nad kohe ütleksid, kui soovivad, et ma näitamise katkestaksin. Antud videolõigus süüdistab lapse vanaema lapse isa seksuaalkuriteos ning kirjeldab võimalikku tegu („issi paneb auto pepusse“). Selle video alguses tundis üks lastest saate kohe ära, peitis oma näo diivanipatja ning ütles, et ta on seda näinud ja ei taha vaadata. Kirjeldasin ülejäänud lastele, mida video endas sisaldas ning selgitasin, et antud lugu sai valitud seepärast, et

¹ Pressinõukogu on ajakirjanduse eneseregulatsiooni organ, mis pakub inimestele võimaluse leida meediaga vastuollu sattunult kohtuväliseid lahendusi. Pressinõukogu arutab kaebusi, mis laekuvad lugejatelt ajakirjanduses ilmunud materjalide kohta. Võrreldes kohtuga on Pressinõukogu menetlus kiire ja tasuta. Pressinõukogu loodi 2002. a Eesti Ajalehtede Liidu poolt (Pressinõukogu, i.a).

sisaldab endas väga palju delikaatseid andmeid lapse kohta. Laste grupiga fookusgrupi läbiviimine osutus ka kõige keerulisemaks. Intervjuust tuli välja, et tänapäeva lapsed ei vaata väga palju televiisorist pakutavaid saateid. Nad pigem tarvivad erinevaid seriaale, mis ei ole telekavas, vaid jõuavad nendeni teisi kanaleid pidi (nt Netflix). Samuti oli teema nende jaoks liiga kaugel, mistõttu ei tekkinud väga palju omavahelist arutelu ega vaba vestlust. Neid tuli oluliselt rohkem küsimustega toetada.

Kolmest ekspertintervjuust ühel juhul muutus intervjuu „retooriliseks intervjuuks“ (Flick 2006 viidatud Laherand, 2008 järgi). Ekspert rääkis ning mul ei tekkinud vajadust küsimusi esitada. Kuid kuna ekspert püsis teemas, olin uurijana aktiivse kuulaja rollis, tehes vahekokkuvõtteid, veendumaks, et olen temast õigesti aru saanud ning ekspert ei kaldunud liialt teemast kõrvale.

2.4 Analüüsimeetod ja protsessi käik

Intervjuud salvestasin ja transkribeerisin. Transkribeerimise hõlbustamiseks kasutasin esimese kolme intervjuu puhul veebipõhist kõnetuvastust (bark.phon.ioc.ee/webtrans), kuid kuna saadud tekstifailid sisaldasid siiski suurel määral ebatäpsusi, siis loobusin sellest ülejäänud intervjuude puhul ning muutsin helifailid ise käsitsi tekstifailideks. Saadud tekstimaterjali kodeerisin MAXQDA programmi kasutades. Kodeerimist alustasin suunatud kodeerimise meetodil. Mis näeb ette, et kodeerimine toimub vastavalt uurimisküsimustele ning muud teemad jäetakse andmestikus kõrvale (Kalmus, Masso, Linno, 2015), kuid andmeid mitmeid kordi üle lugedes, tulid välja ootamatud teemad. Edasi kasutasin avatud kodeerimist, mille eesmärk on süveneda teksti looja/autori mõttemaailma ja seda mõista (Kalmus, Masso, Linno, 2015) ning uued teemad said samuti kodeeritud. Seejärel koondasin sarnased koodid kategooriatesse, tekkisid kategooriad lapse huvi, avalik huvi, kajastamine ja eetika, millest lapse huvi ja avalik huvi said analüüsi osa temaatilise jaotamise aluseks. Programm võimaldas luua väga hea koodide, kategooriate süsteemi koos olulist infot/mõtteid sisaldavate memodega, koodide ja kategooriate süsteem on lisatud tööle lisa 3. Oma töös ma hiljem kõiki kategooriaid ei kasutanud, kuna see oleks viinud töö Analüüsimeetodina kasutasin kvalitatiivset sisuanalüüsi, mis Laherandi (2008) järgi aitab keskenduda teksti sisule.

2.5 Uurija refleksiivsus

Viies läbi kvalitatiivset uurimust, on oluline ka uurija eneserefleksiivsus, mis tähendab, et uurija on teadlik iseendast uurimisprotsessis, mis omakorda tähendab, et ta oskab näha oma väärtuste, kogemuste, eesmärkide ja uskumuste mõjust sellele (Patton 2002).

Peamine probleem, millega kõigepealt kokku puutusin, oli minu enda esialgne emotsionaalne teemasse suhtumine ning eelhäälestus, et ajakirjanikud ei hooli laste huvidest ning neile on oluline vaid tarbijate püüdmine. Loetud kirjandus aitas mul avardada oma vaadet ja hoiakut, ning mõistsin, et oluline on analüüsida osalejate käsitusi ning austada iga osaleja panust ja seisukohti. Olin endale teadvustanud, et kõik seisukohad ei pruugi mulle meeldida, kuid need on uurimuse seisukohalt olulised ning minu ülesanne ei ole neid vaidlustada.

Olin eelnevalt mõelnud sellele, et intervjuusid andes võivad osalejad hakata väljendama oma negatiivset hoiakut teiste ametkondade vastu. Seetõttu jälgisin iga intervjuu juures, et jääksin nendesse raamidesse, mida just antud valdkonna spetsialistid/ametnikud oma vaatenurgast näevad ning mitte lasta neil laskuda hinnangu andmiseni teiste tööle. Lõpuni mul seda ära hoida ei õnnestunud – seda just lastekaitsetöötajatega intervjuusid läbi viies –, kuid andmeid analüüsides mõistsin, et see, millest räägiti, on ühiskonnas välja kujunenud kuvand, mille teadvustamine on samuti oluline.

Andmeid analüüsides on tavaliselt uurija üheks peamiseks kohuseks kaitsta uurimuses osalenute anonüümsust ning järgida konfidentsiaalsusnõuet. Antud uurimuses on tagatud vaid osalenud laste ning lastekaitsetöötajate konfidentsiaalsus, kuna ülejäänud osalejad on pigem ekspertide rollis, kes andsid nõusoleku, et nende identiteet võib töös välja tuua. Küsisin neilt sellekohast nõusolekut enne intervjuud ja kinnituseks ka peale intervjuud. Õiguskantsleri Kantselei laste ja noorte osakonna juhataja ei saanud vastavat otsust ainuisikuliselt vastu võtta, kuna ta esindas organisatsiooni, kuid me leppisime kokku tingimused, millisel juhul võin tema nime välja tuua. Olen organisatsioonile selle eest väga tänulik, kuna vastasel juhul oleks palju informatsiooni kaotsi läinud.

Enne intervjuude läbi viimist olin uurimuses osalejatele tutvustanud probleemiseadet, töö eesmärki ning uurimusküsimusi. Samuti olin välja valinud kolm erinevat meediakajastust (kaks videot, üks ajaleheartikkel), mis otseselt või kaudselt olid seotud hooldusõiguse

küsimusega, ning mida kasutasin intervjuu sissejuhatusena. Kuna ma tegin teemasse sissejuhatusesse hinnanguvaba kirjelduse kaudu, siis ma usun, et tõstsin sellega uuritavate motivatsiooni uurimuses osaleda.

Mul on hea meel tõdeda, et ekspertidega intervjuusid läbi viies ei pidanud ma omaltpoolt väga palju küsima ega uurima, vaid pigem suutsin aktiivse kuulamise tehnikaid kasutades panna osalejad ise rääkima, välja arvatud laste grupis, kus lapsed andsid pigem lühikesi vastuseid, millega enamuses olid ka ülejäänud grupi liikmed nõus, mistõttu ei tekkinud nii palju elavat arutelu.

III ANALÜÜS

3.1 Avalik huvi

Nagu eelnevalt kirjutasin, ei ole Eestis avalikule huvile ühtset seletust (vt täpsemalt pkt 1) – selle tähenduse konstrueerib igaüks ise. Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajad, rääkides hooldusõiguse küsimuse kajastamisel avalikust huvist, olid raskustes selle mõtestamisega. See on ka mõistetav, sest tegemist ei ole mõistega, mis on seotud nende igapäevase tööga. Üks lastekaitsetöötajatest ütles: „*Mis iganes see siis oma tähenduses on, mul peas mingi kujutelm on*“. Sellest võib oletada, et tegemist on mõistega, mida võibolla ollakse kuulnud, ent mida ei osata täpselt defineerida, sellest ka „*peas mingi kujutelm on*“. Selline seletus võib tähendada ka seda, et avaliku huvi mõistel on tavaarusaamades teatud tähendus, mis ei pruugi ühtida õigusliku arusaamaga. Tegemist on mõistega, mis ei sisalda ühtki võõrsõna ning kõlab väga lihtsalt, kuid seda sisustatakse erinevalt. Ükski lastekaitsetöötaja ei osanud nimetada, milles võib seisneda ülekaalukas avalik huvi, mis suudaks üles kaaluda lapse huvid ja võimaldaks lugu teha last või tema peret identifitseeritavalt.

LK1: „*Avalik huvi ... esiteks ma ei oska defineerida seda, mis see ajakirjanduse avalik huvi on. Ma mõtlen et, kui siis avalik huvi on lihtsalt see, et ma tean asjadest, kuidas asjad käivad, kuidas toimetatakse.*“

Lastekaitsetöötajad olid kõik seda meelt, et avalik huvi seisneb elanikkonnale olulise teabe edastamises. Tõenäoliselt tajuvad nad oma igapäevatoos, et avalikkus ei tea

lastekaistetööst piisavalt ning nende seisukohalt oleks avalikkuse huvides oluline nende tööd meedia vahendusel tutvustada.

Õigusvaldkonna esindaja rääkis intervjuus avaliku huvi kõrval ka teistest abstraktsetest mõistetest, mis on erinevates seadustes ning eetikakoodeksites välja toodud – *suur kahju, lapse huvid, piisav, mõistliku aja jooksul, viivitamata* ning ütleb, et määratlemata õigusmõistet tuleb sisustada igal konkreetsel juhul ning lisab, et „*pinevussuhe erinevate õiguste vahel on täiesti tavaline*“. Ta ütles, et ajakirjaniku ülesanne on leida tasakaal erinevate huvide vahel ning hoolitseda selle eest, et kellelegi ei tekitataks seejuures põhjendamatu kahju. Sama on välja toonud ka Männiko (2011) – oluline on tagada õigus eraelu austamisele ning sõnavabadus, mis samuti on erinevad huvid ning mis ei ole hierarhilises suhtes. Taunimist väärivad kajastused leiavad aset, kui erinevaid huve on hinnatud valesti või ei ole sellele mõeldud. See ei pruugi olla alati tingitud hoolimatusest või ärihuvist saada tarbijate tähelepanu ükskõik mis hinnaga, vaid selle kaalumiseks puudus võibolla piisav kompetents või aeg. Samuti võib olla, et keeruline on mõista erinevate huvide sisu ning neid omavahel kaaluda.

Uurimuses osalenud ajakirjanik, kes teeb saateid sotsiaalselt tundlikel teemadel ning sellega seoses omab palju kogemust otsustamisel, millal ja kuidas inimeste lugude detaile avaldada, ütles: „*Mida peab tihti arvestama, on ju ka see, et need otsused ju toimuvad alati mingisuguses ajaraamistikus, tollel hetkel nagu parimate teadmiste järgi. Ehk et akadeemilises õhkkonnas, kui ei ole sellist asja nagu eeter või ... trükitähtaeg ei ole taga, siis võid ju alati teoretiseerida lõpmatuseni, et kuidas neid asju teha, aga päriseluliselt see ei ole võimalik.*“

Seega erinevate huvide kaalumiseks ei ole ajakirjanikul palju aega, mis omakorda tähendab, et otsus, mida kajastatakse ja kuidas kajastatakse, võib tugineda kirjutamata teadmistel (vt selle kohta Nonaka ja Takeuchi (1995), Puusa ja Eerikäinen (2004)), mis on iga ajakirjaniku puhul erinev.

Ajakirjaniku sõnul jõuab tema juhitud saatesse palju pöördumisi lausa sensatsioonilistest lugudest, kuid paljudest neist „*ei ole vaja ja ei ole võimalik rääkida*“, kuna selle avaldamine tooks isikutele kaasa tõsist kahju ning ajakirjanikku saadab küsimus, „*kuidas me nagu elu paremaks teeme*“, kui lähtume vaid inimeste õigusest saada ajakirjanduse vahendusel informatsiooni. See küll läheb kokku ajakirjanduseetika põhimõttega, et

ajakirjandusel on ülesanne teenida valikkuse õigust saada ausat ja igakülget teavet ühiskonnas toimuva kohta, kuid ei tohi seejuures tekitada kellelegi põhjendamatuid kannatusi. Samas, kui ajakirjanik rääkis, kuidas lood nendeni jõuavad ning kuidas edaspidine teemakäsitus – kas seda kajastada või mitte – on toimetuse otsustada, siis näib, et kogenud ajakirjanikel ei ole avaliku huvi sisustamisega probleeme.

Ajakirjanik: „*Kusjuures selles loos (siinkohal kirjeldas ajakirjanik värsket pöördumist toimetusse, milles oli kaudne hooldusõiguse vaidlus) – ma suudaksin selle (avaliku huvi) ilmselt ära tõestada või näidata – sest seal tõesti on selline juriidiline jaburus, mis tõesti tavainimeste terve mõistusega kokku ei lähe, aga mõnikord meil on see luksus, et me ei pea kõike kindlasti tegema. Et las ta praegu olla.*“

Seega on juhtumeid, mille puhul on avalik huvi väga selge ning on neid juhtumeid, kus seda on võimalik „ära tõestada“, kui tekib soov avaldada. Kuna tegemist on tunnustatud ja kogemustega ajakirjanikuga, siis „meil on see luksus“ tähendab, et nad saavad lähtuda avalikust huvist ja eetilistest põhimõtetest ega pea teenima ärihuve, s.t inimeste lõbustamise, klikkide teenimise jms nimel minema vastuollu ajakirjanduse eetika ja ka isiklike tõekspidamistega. See on seostatav eelpool käsitletud väravavahi teooriaga, kus ajakirjanikul tuleb teha valikuid, kuid ajakirjanikud ei ole väravavahi rollis võrdsel positsioonil – seda, mida saab avalik-õiguslik telekanal endale lubada, ei saa erakanal lubada ja vastupidi. Ühe ülesanne on teenida suuremal määral avalikku huvi ning teisel on suur kaal ärihuvil.

Ajakirjanik: „*Kui meie teeksime mingi sellise tembu (eetikanõuetele mittevastava), siis tuleks tohutu menetlus ja selgitamine, aga kuna tema (erakanali ajakirjanik) käekiri või formaat on teistsugune, siis talle antakse palju rohkem ka andeks.*“

Kuigi ükskõik millise meediakanali kaudu jõuab inimesteni lugu, millega rikutakse kellegi eraelu puutumatus õigust, peaks ajakirjanik igal juhul hindama ülekaaluka avaliku huvi olemasolu, kuid lähtudes eelnevast paistab sõnal „ülekaalukas“ olevat erinevates toimetustes erinev kaal. O'Donnell, Zion ja Sherwoodi (2016) uuringus osalenud Austraalia ajakirjanikud tunnistasid, et toimetuste ärihuvi varjus kannatab just ajakirjanduseetika, mis omakorda võib põhjustada kahju loo osalistele.

Õigusvaldkonna esindaja ja Tammerk, kes puutuvad oma töös sageli kokku avaliku huvi mõtestamisega nii õiguslikust kui ka eetilisest vaatest, näevad, et teinekord võib avalik huvi kaaluda üles inimese õiguse eraelule, kuid sellele peab ilmtingimata eelnema kaalumine ning valikute tegemine.

Tammerk: *„Me ei saa nii teha, nagu mõnikord nende keerukate juhtumite puhul toimetused põhjendavad, et oli avalik huvi. Jah, tõesti oli avalik huvi, aga küsimus ju on, et miks nii palju pidi last identifitseerima? Miks ei tehtud veel paari asja selle loo juures, et las laps oleks vähem identifitseeritud. Ja oleks ikkagi saanud selle mõjusalt esitleda – näete, siin on mingi probleem.“*

Õigusvaldkonna esindaja: *„kui on suurem, süstemaatiline probleem, millele on vaja tähelepanu juhtida, näiteks, et on vaja seadust muuta-täiendada-täpsustada, siis on meedial oluline roll – tuua need kitsaskohad välja. Aga sama oluline on see, kuidas seda teha. On võimalik probleeme niimoodi välja tuua, et ühtegi konkreetset last ega peret ei identifitseerita selle käigus.“*

Neil mõlemal on olnud oma töös vaja hinnata objektiivselt kajastuses avaliku huvi olemasolu ning selle eetilisust. Nad mõistavad ajakirjanduse vajadust tuua inimesteni tundlikke teemasid, kuid nende hinnangul isegi juhtudel, kus on selge avalik huvi, on võimalik kajastada lugusid nii, et selle osalised ei oleks üldse või vähemasti ei oleks nad kergesti identifitseeritavad.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et avaliku huvi mõiste sisustamine oli raske uurimuses osalenud lastekaitsetöötajate jaoks, kuid mitte ajakirjaniku jaoks, mis on ka ootuspärane, sest see on ajakirjanike igapäevatöö sõnavarasse kuuluv mõiste nii nagu seda on lapse huvi lastekaitsetöös. Avalik huvi ei ole argumendiks lastekaitsetöötajatele. Kuid kuna nad ei oska seda seletada, siis on neil ka raske mõista, miks lood meediasse jõuavad. Uurimuses osalenud ajakirjanik näitas mõiste komplitseeritud sisu ning seda, kuidas erinevates olukordades otsustatakse erinevalt.

3.1.1 Avaliku huvi põhjendus

Meedia ülesanne on hoida avalikkust kursis ühiskonnas toimuvaga või tuua välja kitsaskohad, mis vajavad muutmist, mh seadused. Peamise asjaoluna, mis tingimustel oleks hooldusõiguse küsimuse meedias kajastamine põhjendatud, tõid osalejad (v.a

noored) välja just süsteemi puuduste kajastamise. Sageli kujuneb see uurimuses osalenud lastekaitsetöötajate hinnangul „*süüdlase otsimiseks ja negatiivses valguses erinevate spetsialistide/rollide näitamiseks.*“ Uurimuses osalejate meelest peaks tegemist olema puuduliku süsteemiga, et selle kajastamine oleks põhjendatud, sest igast üksikjuhtumist võib välja tuua mõne puuduse, mis on olukorra konfliktini viinud. See aga ei tähenda, et riiklik süsteem oleks puudulik. Hooldusõigusega seotud kajastused, kus üks osapool räägib, kuidas kohus või lastekaitsetöötaja on tema suhtes ebaõiglane olnud, ei puuduta süsteemi, sest iga hooldusõiguse vaidlus lahendatakse konkreetse juhtumi asjaolusid silmas pidades ning need ei ole universaalsed, vaid iga juhtum on ainukordne ja seetõttu erandlik.

Samamoodi – kui kodanik pöördub ajakirjaniku poole, et süüdistada ametnikku süsteemi lülina ebakompetentsuses, siis ka see ei ole süsteemi puudus laiemalt, vaid probleem konkreetse spetsialisti tasandil ning sellega tulekski tegeleda samaväärsel tasandil.

Lastekaitsetöötaja: „*Loomulikult tuleb teada anda, kui ametnik ei täida oma ülesandeid või on ebaprofessionaalne, aga seda ei pea meedia kaudu tegema. Vallavanema kontaktid on ju kõigile kättesaadavad.*“

Uuringus osalenud lastekaitsetöötaja näeb, et sellised kajastused, kus ametnikke näidatakse halvas valguses, mõjuvad professioni mainele kahjustavalt. Nagu eelmises peatükis välja tõin, on nende soov tõsta elanikkonna teadlikkust lastekaitsetööst, kuid sellised kajastused jagavad väärarusaamasid. Ebakompetentse ametniku väljavahetamiseks ei pea pöörduma meedia poole. „*Selle lahenduseni saaks jõuda ka teist teed pidi,*“ arvas osalenud lastekaitsetöötaja. Ning ta lisas, et: „*Kui on küsimus selles, et spetsialist on olnud ebapädev, siis ei ole vaja näidata last ... Süsteemi jõuetuses ei ole laps süüdi.*“

Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajad on õppinud nägema asju laiemalt. Nende igapäevatöö on pidev hindamine (olukorra, vajaduste, mõju jne) ning nende ootus on, et ka ajakirjandus hindaks oma kajastuste mõju laiemalt. Kajastades ametniku ebaprofessionaalsust, räägitakse ühe ametniku tegemistest või tegematajätmistest, kuid inimesed ei omista sageli puudusi inimesele, vaid ametkonnale. Selles näevadki lastekaitsetöötajad oma maine kahjustamist.

Tammerki sõnul kipub teinekord toimetustes domineerima hoiak, et „*iga üksiku juhtumiga me näitame ju süsteemi nõrka kohta*“, kuid kui on tegemist ühekordse probleemiga, ei ole mingit põhjust tuua konkreetset juhtumit avalikuks, kuna see ei oma ühiskondlikku mõju.

Samas rääkisid uurimuses osalenud ajakirjanikud, et ühiskondlikku mõju ei oma ka teemade puhtalt teoreetilised käsitlused, kus „*lihtsalt mingid ametnikud räägivad, kasutades professionaalset sõnavara, viidates seadustele, aktidele ja muule*“. Seetõttu nähakse teinekord vajadust tuua meedias välja konkreetsed inimeste lood, et sellega muutusi süsteemis esile kutsuda. Tõenäoliselt on probleemiks ka ametnike liialt kontrollitud kõnepruuk, mis sisaldab keerulist erialast keelt. See võib panna vaataja kanalit muutma, sest tema jaoks on see jutt ebaoluline või keeruline. Keerulise teksti edasi andmine võtab ka eetriaega, aga ajakirjaniku sõnul tuleb neil just „*televaataja aega kokku hoida*“.

Ajakirjanik tõi välja mitmeid näiteid oma tööst, kus ta on veendumusel, et saate toimetus lähtus avalikust huvist, kui tõi inimeste lood avalikkuse ette. Näiteks probleem, millega on seotud rohkem osapooli kui ainult üks perekond. Selliste kajastuste mõte on näidata sama probleemiga kokku puutunuile, „*et nad ei ole üksi selle probleemiga*“.

Või siis näiteks lood, mille sarnaseid ei ole varem ette tulnud. „*Väidetavalt esimest korda läks nii kurjaks, et kohtutäiturid käisid vanavanemate juurest jõuga last ära võtmas*“. Selle näite puhul oli tegemist looga, kus rakendati praktikas seadusandluses sätestatud põhimõtteid (kohtutäituri seadus [RT I 2009, 68, 463](#)), et kohtutäitur tagab kohtu poolt määratud suhtluskorra, s.t korraldab lapse üleandmise ja võimaluse lapsega suhelda, mis paneb kohtutäituri (või tema abi) olukorda, kus ta n-ö rebib lapse ühe vanema sülest ja annab teise vanema sülle.

Avaliku huviga on tegemist ka siis, kui kajastatud lood näitavad uute sotsiaalsete probleemide olemasolu ühiskonnas. Näiteks toob ajakirjanik lastega seotud piiriülesed vaidlused: „*See vaidlus toimus geograafiliselt nii erinevates maailmanurkades /.../ kõigi kolme riigi õiguskaitse ja lastekaitse võtsid natuke erineva seisukoha, et kellele siis see laps peaks jääma, ja kuidas peaks antud olukorras käituma /... / See Peruu mees varastas selle Eesti-Peruu lapse Hispaanias ära /.../*“.

Piiriüleste juhtumite puhul on lisaks erinevate riikide lastekaitsetöötajatele teinud koostööd ka erinevate riikide ajakirjandus, ning on juhtunud, et sama probleem leiab kajastust mõlemas riigis, mis tähendab ajakirjaniku sõnul, et laste „*pooleks saagimise probleem*“ erineva kodakondsusega vanemate vahel on aktuaalne probleem terves maailmas. Probleemi kajastamisel kasutatakse konkreetsete inimeste näiteid ka teiste riikide ajakirjanduses. Piiriüleste laste hooldusõiguse vaidlused on üha suurenev probleem, kuna inimestel on õigus vabalt liikuda. Euroopa Inimõiguste Kohtu 4. lisaprotokolli art 2 lg 2 ütleb, et igaühel on õigus vabalt lahkuda igalt maalt, sealhulgas kodumaalt. Lapse õiguste seisukohalt on probleemiks, et lapsevanemad realiseerivad sageli antud õigust oma huvides – lahkudes riigist võtavad kaasa ka oma alaealised lapsed –, rikkudes sellega teinekord mitmeid lapse õigusi (õigus mõlema vanema hoolitsusele, õigus säilitada kontakt mõlema vanemaga, õigus olla ära kuulatud ja muid nii rahvusvahelises kui Eesti õiguses välja toodud lapse õigusi). Selliste juhtumite kajastamine meedias on põhjendatud, kuna tegemist ei ole üksikjuhtumiga, ning tuleks mõelda nii riiklikul kui ka Euroopa tasandil, kuidas saaks luua muutusi seadusandluses, et sellised kahetsusväärased juhtumid aset ei leiaks.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et avaliku huvi põhjendamiseks on ajakirjandusel palju erinevaid argumente, nagu näiteks süsteemi puudused; probleemi uudsus; inimesele sõnumi edastamine, et ta ei ole oma probleemiga üksikjuhtum. Kuid lastekaitsetöötajate ootus on, et kajastus ei teeks kellelegi põhjendamatu kahju; et see lähtuks eesmärgikohasusest; minimaalsusprintsipiist ning oleks kooskõlas Eesti ajakirjanduseetika koodeksiga.

3.1.2 Isikuandmete avaldamine avalikust huvist lähtuvalt

Vastavalt isikuandmete kaitse seadusele (RT I 2007, 24, 127) saab ajakirjanduses inimese isikuandmeid ilma tema nõusolekuta ajakirjanduslikul eesmärgil töödelda ja avalikustada, kui selleks on ülekaalukas avalik huvi ning see on kooskõlas ajakirjanduseetika põhimõtetega. Eelnevalt tuli välja, et ajakirjanikel ja toimetustel ei ole probleeme avaliku huvi sisustamisega. Samuti selgus, et kui soovitakse millelegi tähelepanu pöörata, mille vastu võiks avalikkusel huvi olla, siis meediakajastus ilma konkreetse näitlikustava loota ei omaks ühiskonnas mõju. Seetõttu on oluline mõelda, kuidas peaks lugusid kajastama, et konkreetse loo asjaosalised ei kannataks põhjendamatu.

Uurimuses osalenud kõigi lastekaitsetöötajate sõnul on peamine, et kajastuses oleks esikohal probleem, mida aitaks konkretiseerida inimese lugu, mitte emotsionaalne hinnang, mille varju jääb probleem:

LK1: „*Nad sinna (probleemini) ei jõua, sest nad ei võtagi ju iga asjaosalise vaatenurka, nad ikka kajastavad oma agendat.*“

LK2: „*Kes esimesena on läinud, tema on saanud oma loo ära rääkida. Temal on nii-öelda õigus, tema on pöörduja, vahet ei ole, mida sina seal hiljem räägid.*“

Lastekaitsetöötajad rääkisid enda kogemustest, kus nad tundsid, et nende esitatud seisukohad ei olnud ajakirjanike jaoks olulised. Nemad oleksid olnud valmis probleemist laiemalt rääkima, ent ajakirjanikud soovisid pigem detaile konkreetsete inimeste ja nende lugude kohta. Sarnane on ka õigusvaldkonna esindaja seisukoht, kes ütles et „*ajakirjanikud tahaks ju võimalikult sellist mahlakat lugu, ja siis, kui detailid kõik välja võtta, siis ta nii mahlakas kindlasti ei ole.*“ Kuid ta lisab, et detailide kajastamine ei ole probleem, kui ei ole identifitseeritav, kelle kohta need käivad.

Ajakirjanikud toovad samas probleemina välja, et isegi süsteemi vigadele tähelepanu pöörvate kajastuste puhul, kus kasutatakse kellegi eraelulist näidet loo konkretiseerimiseks, ei õnnestu lõpuni kellegi konfidentsiaalsust tagada. Näiteks kui ajakirjanik vestleb süsteemi esindajaga, siis paratamatult võib see geograafiline koht ilmned, mis Männiko (2011) järgi on privaatsusõiguse seisukohalt oluline komponent. Isegi kui toimetused teeb endast kõik oleneva, et igakülgsest minimeerida avaldatavate andmete hulka, siis valla kodulehelt on leitav ametniku nimi või ametniku nime järgi on leitav geograafiline asukoht jne. Õigusvaldkonna esindaja sõnul on probleem ka selles, et inimesed annavad vahel ise loa oma isikuandmete avaldamiseks, kuid teised isikud on identifitseeritavad läbi nende isikute. Nii näiteks on ka lapsed läbi vanemate identifitseeritavad.

Õigusvaldkonna esindaja: „*Ajakirjanikud peavad ise ka lapse huve hindama, ei saa automaatselt öelda, et meil on vanema nõusolek ja kõik.*“

Samuti on probleem, et mõnikord on lapsed väga selgelt äratuntavad, nad on kaasatud kajastusse ning toimetused lähtuvad siinkohal tavaliselt lapsevanema loast. Õigusvaldkonna esindaja ütleb, et lapsevanema luba ei ole piisav põhjus, kuna mõlemal

vanemal on perekonnaseadusest (RT I 2009, 60, 395) tulenev lapse esindusõigus ning konfliktsete juhtumite puhul ei saa tugineda ühe vanema nõusolekule. Toimetustel lasub selliste juhtudel moraalne vastutus, et kaitsta selliseid lapsi.

Õigusvaldkonna esindaja: „*Peate (ajakirjanikud) ise ka hindama, et sealt ei saa automaatselt öelda, et meil on vanema nõusolek ja kõik.*“

Sama probleemi tõi välja ka Tammerk, kes on lugenud toimetuste vastuseid pressinõukogu päringutele, kus tuuakse välja ajakirjanduseetika koodeksi punkt, mille kohaselt tuleb lapsi üldjuhul intervjuuerida või temast ülesvõtteid teha lapsevanema või lapse eest vastutava isiku juuresolekul või nõusolekul. Ta ütles, et see punkt on lapse huvide kaitseks loodud ning toimetused peavad mõistma, et „*lapsevanem ei pruugi sageli aru saada, mida see tähendab, kui ta oma lapse tõstab meediasse selle looga seoses, sest lapsevanemal võivad olla egoistlikud huvid*“. See tähendab, et toimeetus ei saa lähtuda vanema nõusolekust. Samuti on oluline mõista, et vanematel ei ole oma laste üle „omandiõigust“ (Holmberg ja Himes, 2005).

Seega seisab ajakirjandus silmitsi mitme probleemiga. Ajakirjandusvaldkonna inimeste kogemus ütleb, et inimesed ei jää kanalit vaatama, kui saade on, nagu nad ütlevad, „*liiga teoreetiline*“. Sellest tuleneb, et probleemi kajastamiseks ja inimeste telekanalil või ajaleheveerul hoidmiseks, tuleb näidata konkreetset lugu, mille osalised on konkreetset inimesed. Kajastus on oluliselt müüvam, kui see sisaldab detaile. See on seotud teoorias käsitletud ajakirjanduse müüdavuse ja mittemüüdavusega, kuid iga avaldatav detail võib loo asjaosalistele põhjustada hiljem lisa kannatusi ning ei pruugi vastata isikuandmete kaitse seadusest (RT I 2007, 24, 127) tulenevale eesmärgikohasusele ning minimaalsusprintsibile. Probleem on selles, et inimeste privaatsuse lõpuni kaitsmine on tänapäeva võimaluste juures äärmiselt keeruline, mistõttu oleks oluline, et toimetused väga kaaluksid, kas näidata konkreetseid inimesi; kas piisaks nägude hägustamisest; milliseid detaile esitada jms, et kaitsta osaliste seadusest tulenevaid õigusi.

3.1.3 Hooldusõiguse vaidluste kajastamine meedias

Kuna minu töö keskendub hooldusõiguse kajastamisele meedias, siis uurisin osalejatelt, millisel juhul nad näevad, et hooldusõiguse vaidlusest tulenevate probleemide kajastamine meedias võiks olla põhjendatud.

Hooldusõiguse küsimusega puutuvad kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajad oma töös kokku sageli. Lisaks nende küsimustega pöörduakse väga tihti ka meediasse ning Õiguskantsleri Kantslei poole. Lastekaitse roll hooldusõiguse küsimuste puhul on vanemate nõustamine, hindamine, teenusele suunamine ja vajadusel kohtule arvamuse kirjutamine. Perekonnaseadusest (RT I 2009, 60, 395) lähtuvalt võib kohus vanema avalduse alusel kaaluda otsustusõiguse andmist ühele vanemale, kui vanemad ei jõua ühist hooldusõigust teostades lapsele olulises asjas kokkuleppele, ent lapse huvide esindajana kaasab ta protsessi kohaliku omavalitsuse. Kui kohus on vaidluse lahendanud, aga vanemad ei pea kohtumäärusest kinni, pöördub üks vanematest lastekaitsetöötaja sõnul sageli uuesti nende poole. Kuigi antud valdkond kuulub kohtutäituri ülesannete hulka, on lastekaitsetöötaja roll vanemaid nõustada.

Uurimuses osalenud lastekaitsetöötaja sõnul on kohalikus omavalitsuses lahutavate vanemate hooldusõiguse vaidluste arv järjest suurenenud. Suures omavalitsuses töötav lastekaitsetöötaja tõi välja, et kui vanemad nende poole pöörduvad, siis nad nõustavad vanemaid ning aitavad neil jõuda edasises suhtluskorras kohtuvälise kokkuleppeni. Lisaks saavad nad vanemad – vajadusel ka lapsed – suunata pereteraapiasse, lepituse teenusele või programmi „Dialog lapse nimel“. Samuti on kohaliku omavalitsuse ülesanne seista lloaapse õiguste eest.

Lastekaitsetöötaja rääkis, et tema meelest on meediasse pöördumine hooldusõiguse vaidluste puhul õigustatud siis, kui „üks vanematest näeb probleemi süsteemis ja ta seejuures ei halvusta teist vanemat“. Selliste lugude kajastamist toetaks lastekaitse ka omalt poolt, kuna ka nemad on olnud mõningate vaidluste lahendamisel raskustes ning uurimuses osalenud lastekaitsetöötaja arvas, et ajakirjanduse abil oleks võimalik muutusi ellu kutsuda ja inimesi harida. Selliste saadete läbi tõuseks inimeste teadlikkus ning nad oleksid oma õigustest ja kohustustest teadlikumad. Lastekaitsetöötajad tõdesid, et sotsiaalvaldkond ise peaks julgemalt meedias esinema, jagama inimestele teavet nende õigustest ning kindlasti ka laste õigustest; tooma ka positiivseid näiteid praktikast – mis on aidanud vanematel toime tulla solvumisega; kuidas on saavutatud erinevaid osapooli rahuldavad suhtluskorrad; tutvustada erinevaid programme, mida on pakkuda jne. See aitaks muuta ka kajastuste fookust – üksikjuhtumi detailide asemel pööratakse tähelepanu nähtustele laiemalt.

Ajakirjaniku sõnul tõusis üle-eelmisel aastal hüppeliselt hooldusõiguse vaidlustega seotud pöördumiste arv ka nende toimetuses, ning sama trend jätkus eelmisel aastal. Ajakirjanduse poole pöörduakse uurimuses osalenud ajakirjanike meelest pigem seetõttu, et kedagi (üht vanematest, lastekaitsetöötajat jne) kaudselt mõjutada või kätte maksata.

Ajakirjanik: „*Nende emotsioonid on nii jõulised, et nad on valmis sisuliselt kättemaksuks hävitama oma lapse.*“

Tammerk: „*Suurem osa lugudest tuleb sellepärast, et üks osapool tahab kasutada meediat selleks, et last endale saada.*“

Samuti saab Õiguskantsleri Kantselei hooldusõigusega seotud avaldusi – „*umbes kolmandik meile tulevatest avaldustest puudutavad ühel või teisel moel vanemate vahelisi vaidlusi.*“ Ajakirjandus ega Õiguskantsleri Kantselei ei oma erinevalt lastekaitsest hooldusõiguse küsimuses seadusega määratud olukorra hindaja ning otsuse ettepaneku tegija rolli. Õiguskantsleri Kantselei eraõiguslikke vaidlusi ei lahenda. Õigusvaldkonna esindaja sõnul teavitavad nemad vanemaid nende õigustest ning annavad suuniseid, kelle poole abi saamiseks pöörduda. Esimene, kes hooldusõiguse vaidluse lahendamisele kaasa saab aidata, on kohalik omavalitsus.

Noored leidsid üheltpoolt, et hooldusõiguse küsimusi ei peaks meedias kajastatama, kuid samas ei saa ühiskonda jätta antud teemal ka teadmatusse, sest nende meelest on pärast vanemate lahkuminekut laste hooldusõiguse üle vaidlemine ühiskonnas levinud probleem. Nende grupis tõstati küsimus – mida peaks inimene tegema, kui ta tunneb, et talle on liiga tehtud: „*Kas peaks siis kohtusse pöörduma?*“ Nad arutlesid, kas inimene võib tunda end teinekord süsteemi vastu jõuetuna ning nägid, et meediast ja kohtust oleks sellisel juhul kasu. Nad usuvad, et meedia „*paneab asjad liikuma*“ ja kohtus „*pannakse asjad kohe paika*“. 15aastane noormees valiks ise pigem kohtu, kuid tõi välja, et see ei ole kõigi jaoks võimalik, kuna „*kohtusse pöördumiseks peab sul olema raha*“. Meediasse pöördumiseks peab olema julgust.

Miks lood meediasse jõuavad, ongi sageli tingitud vanema pahameelest. Peamine pahameel on teise lapsevanema vastu, kuid see võib üle kanduda ka süsteemile, kui pöörduja suhtes on vastu võetud talle mitte meelepärased otsused. Miks

lastekaitsetöötajad igasuguste hooldusõiguse kajastuste vastu olid, on tingitud suuresti just kajastuste vaenulikkusest. Lastekaitsetöötaja roll on seista lapse õiguste eest ning selgitada, mis on lapse heaoluks oluline. Kuid täiskasvanute-vaheline vaen takistab neil teinekord mõistmast ning uskumast spetsialisti öeldut. Vanem pöörduv meediasse, et seista enda huvide eest, sest ta tunneb, et tema vajadustega ei arvestata ning sellises olukorras ei pruugi ta olla võimeline mõistma oma lapse vajadusi.

3.1.4 Kelle huvides pöörduakse?

Isiklikust kogemusest tulenevalt või meediakajastuste ülesehitusest lähtuvalt, mida osalejad on meediast näinud, olid kõik osalejad seda meelt, et hooldusõiguse küsimused jõuavad enamasti meediasse konflikti osapoole, harvemal juhul mõlema osapoole kaudu, ning tegemist ei ole lapse huvide, vaid isiklike huvide kaitsmisega nagu eelmises peatükis välja tuli. Lastekaitsetöötaja: „*Need, kes pöörduvad, ei ole osanud protsessi-siseselt tõsta lapse huvi üles.*“ Tema kogemuste põhjal vanemad, kes seavad esikohale lapse huvid, suudavad edasises suhtluskorras jõuda võrdlemisi kiiresti kokkuleppele, kuid vanemad, kes ei oska oma tegevuse mõju lapsele hinnata, ei ole valmis oma vajadustes järgi andma ning pöörduvad kas kohtusse või meedia poole.

Uurimuses osalenud ajakirjanik rääkis, et nende saatetegijate poole pöörduvad peamiselt pettunud vanemad, kes tunnevad, et neile on tehtud hooldusõiguse küsimuses ebaõiglane otsus. Kui toimetus nendes lugedes avaliku huvi komponenti enamasti ei näe, siis nad seda lähemalt uurima ei hakka ning püüavad oma kirjalikus vastuses panna pöördumat mõtlema, kas meediakajastus teeb nende elu paremaks, kui nad „*oma musta pesu*“ avalikkuse ette toovad. Seda ajakirjanik ei öelnud, kuid sellise südametunnistusele koputamise üks eesmärk võiks olla hoida vanemat pöördumast teistesse toimetustesse. Tema kogemus on, et pöörduakse erinevate meediakanalite poole, lootuses, et keegi selle loo/teema avaldab. Kuigi lastekaitsetöötajad ja ka noored olid veendumusel, et „*võidab*“ ajakirjanduses see, kes esimesena probleemiga pöörduv, ütles ajakirjanik, et toimetus ei saa võtta seisukohta, kelle või mille poolt nad on. Isegi kui ajakirjanikul on mingi isiklik seisukoht, siis kajastus peab jääma erapooletuks: „*Meie ei tohi võtta seisukohta. Mul võib olla küll mingisugune isiklik ettekujutus /.../, aga rangelt võttes ma ei saa seda ... (avaldada).*“

Ajakirjanik tõdes, et „*enamasti on kõrvalistel inimestel peaaegu võimatu lõpuni aru saada, mis on toimunud kuskil pereringis*“. Enamjaolt ei ole võimalik mõlemat osapoolt kaasata, mis tähendab, et see võib olla ühe osapoolse tõlgendus. Samuti võib juhtuda, et ajakirjanik annab lugu kajastades omapoolseid subjektiivseid hinnanguid isikutele ning nende tegevusele, mis ei pruugi jällegi pöördujale meeldida, kuid mida ta ei saa ka keelata. Ajakirjanduse roll on anda informatsiooni ning sellega seonduvalt ka hinnanguid. Ja kuigi ta peab seda tegema viisil, mis riivab inimese õigusi nii vähe kui võimalik ja nii palju kui ajakirjandusliku eesmärgi täitmiseks vajalik (Männiko, 2011), hindavad ajakirjanikud ja seotud osapooled seda tõenäoliselt erinevalt. Uurimuses osalenud ajakirjanik tõi välja, et ajakirjandusse pöörduja peab olema valmis, et lugu võib bumerangina pöörduda tema enda vastu. Pöördujal võivad olla isiklikud motiivid, kuid ajakirjanikul tuleb lähtuda oma loo kajastamisel avalikust huvist. Ta tõi sellise näite: „*Kui see ema sai aru, et see lugu ei tule selline nagu ta alguses arvas, siis ta proovis hambapastat tuubi tagasi toppida*.“ Ehk et ajakirjanik nägi ema manipulatsiooni läbi ning kajastas probleemi vaatenurgast, mis arvestas avaliku huviga ja osundas ajakirjanduse poole pöördunud emale ebameeldivast vaatenurgast. Tammerki hinnangul soovib umbes 80% hooldusõiguse küsimusega pöördujaist kasutada meediat omakasu eesmärgil. Enamjaolt näevad ajakirjanikud allika motiivi läbi ning lugu ei jõua avalikkuseni, kuid on ka juhtumeid, kus ajakirjanik saab hiljem aru, et talle ei ole räägitud kogu tõde ning teda on ära kasutatud.

Peamiselt vaidlevad lapse hooldusõiguse üle lapsevanemad, kuid meediasse pöördujate hulgas on ajakirjaniku sõnul ka vanavanemaid. Vanavanematel ei ole seadusest tulenevaid võimalusi pöörduda suhtluskorra määramiseks kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja ega kohtu poole. Nad ei oma lapse suhtes õigusi, kuni neid ei ole määratud eestkostjateks. Meediasse pöördumine ongi nende jaoks teinekord ainus võimalus. Sellest tulenevalt on oluline, et lastekaitsetöötaja kuulataks vanavanemad ära, kontrolliks nende poolt esitatud fakte, ja hoolimata sellest, et edasises töös keskendutakse rohkem lapse vanematele, tuleks tähelepanu pöörata ka vanavanematele, sest igasugused konfliktid peres mõjutavad kõigi selle liikmete heaolu. Märgates hooldusõigusest tulenevat konflikti, oleks oluline, et lastekaitsetöötaja suunaks pere erinevad põlvkonnad kõik pereteraapiasse, et aidata igaühel mõista oma rolli ning püsida oma rolli piirides.

Tammerki kogemus ütleb, et teinekord jõuavad lood meediasse ka sotsiaalmeedia kaudu. Inimesed postitavad oma isiklikule kontole midagi, kust kaudu võib lugu saada koos nimede ja nägudega suurema kajastuse meedias. Siinkohal toonitab õigusvaldkonna esindaja, et ajakirjanduseetika koodeksi järgi ei või ajakirjanik kuritarvitada meediaga suhtlemisel kogenematuid inimesi -- „*inimene võib ju postitada, aga kui ta on meediaga suhtlemisel ebapädev ja kogenematu, siis ei või ajakirjanik seda kogematust ära kasutada, eriti olukorras, kus inimene ei avalda mitte ainult ennast puudutavat infot, vaid ka oma lapsi puudutavat infot*“.

Tammerk, omades kogemust, kinnitas, et „*vähe on neid juhtumeid, kus ajakirjanik saab lihtsalt teadlikuks sellest (juhtumist) tänu sellele, et keegi lastekaitse või sotsiaaltöötaja kuskil räägib, või jutt liigub ringi – et näete, mingi omavalitsus maadleb ühe probleemiga ja väga keeruline (juhtum), või siis naabrite kaudu. Suurem osa on ikkagi nõndamoodi, et lapsevanem tahab endale last saada kätte meedia abiga, kuna ta ei saa seda kohtu või kohaliku omavalitsuse kaudu. Ta lisas: „Et seda peaksid toimetajad rohkem arvestama: mis on motiiv?“, ning sellest peaks lähtuma ka otsus, kas kajastada või mitte.*

Tulenevalt sellest, et hooldusõiguseküsimumused sisaldavad endas palju emotsioone ja sageli konflikti, on oluline, et toimetused hindaksid seda erinevatest aspektidest – allika motiiv, lapse huvi, avalik huvi,

3.1.5 Dramaatiliste lugude järele janunev ühiskond

Kõikide vastajate seisukoht oli, et suur osa Eesti ühiskonnast tarbib hea meeleaga meediat, mis kajastab Eestis toimuvat negatiivselt, ja see on ühe uurimuses osaleja hinnangul seotud „*üldise moraaliga või eetikaga, mis ühiskonnas valitseb*“. Arutledes selle üle, miks jõuavad meediasse lood, mille sarnaseid kasutasin intervjuu sissejuhatuseks, olid kõik uurimuses osalenud seisukohal, et rahvas jaguneb siinkohas laias laastus kaheks – need, kes vaatavad erinevaid telemagasini saateid ja usuvad, et saatejuhi näol on tegemist „*tõerüütliga*“, ning need, kes vaatavad hirmuga, „*mida ta nüüd järgmiseks teeb*“, ja peale saadet küsivad, „*kas ta just päriselt tegi seda?*“ nagu ajakirjanik seda kirjeldas. Ehk et kuskilt jookseb taluvusepiir, kuid see asetseb inimeste jaoks erinevas punktis. Samuti on inimeste usk ausasse ajakirjandusse ja avaliku huvi olemusse erinev. Noorte grupi

vestlusest tuli välja, et nemad ei sea kahtluse alla seda, mida nad televiisorist või ajalehest näevad/loevad. Nad usuvad, et nendeni jõuab kontrollitud info ja ainult tõde. Sotsiaalmeediast nendeni jõudvasse infosse suhtuvad nad oluliselt kriitilisemalt, *sest sinna saab igaüks kirjutada, aga telekasse niisama ei saa*. Uurimuses osalenud noored olid üksmeelselt veendunud, et kui inimene läheb oma lugu meediasse rääkima (hooldusõigusega seoses), siis on ta abivajaja. Nad ei arvanud, et tal võiks olla mõni muu eesmärk. Selle taga võib olla asjaolu, et noored tarbivat rohkem internetist kättesaadavat informatsiooni ning vähem televisiooni ja trükimeediat. Neid on õpetatud suhtuma teatud kriitilisusega internetis jagatavasse informatsiooni, kuid neid pole pandud kriitiliselt suhtuma ajakirjanduses kajastatavasse. Samuti puuduvad neil negatiivsed kogemused ning nad tahavad uskuda, et täiskasvanud räägivad tõtt. See näitas samas, kui lihtsalt võib meediast inimesteni jõudev info kujundada inimese arusaamist asjadest ja kinnistada infot, mis ei pruugi alati vastata tõele või on ebapiisav.

Ajakirjanik pööras tähelepanu sellele, et näiteks Kuuuuriija saate tootmiskulud on sedavõrd soodsad ja reitingud seda suuremad *„mida rohkem ažiotaazi“*, mistõttu *„ei ole probleemi iga saate lõpus Pressinõukogu tauniv otsus ette lugeda“*. Ning ta lisas: *„Inimesed, kui te tahate, et asjad läheksid paremaks, ärge tarbige seda! Senikaua, kui te tarbite seda jama, siis leidub alati kapitalistlikus ühiskonnas keegi, kes teile seda müüb.“* See seostub taas teoorias käsitletud meedia müüdavuse ja mittemüüdavuse teemaga ning arvestada tuleb sellega, et on nii erameedia kui ka avalik-õiguslik ringhääling. Avalik-õiguslikul meedial ei tule erinevalt erakanalitest teenida rahastaja huve ning erakanalite tegevus ei ole nii suure rahva ning võimu kriitilise pilgu all, kui seda on avalik-õiguslik meedia.

Nii ajakirjanik kui õigusvaldkonna esindaja tõid näiteid meie naaberriigist Soomest, kus *„selliste saadete nagu Naistevahetus ja siin need teised tõsielu saated – neid Soomes ei oleks võimalik eetrisse lasta, sest kogu ühiskonna reaktsioon sellele oleks üheselt hukka mõistev“*. Luhamaa (2014) sõnul on Soome läbi aegade rõhutanud lapse õiguste olulisust ning seda on peetud riigiks, kes austab ja kaitseb LÕKis sätestatud lapse õigusi. Seega saab öelda, et riigi poliitikal on olnud mõju rahva hoiakutele, tänu millele on rahvas laste õiguste ja heaolu rikkumise suhtes kriitiline.

Samas, Eestis – nii ajakirjanike kui lastekaitsetöötajate kogemuse põhjal – mõistetakse taoline teemakäsitus hukka, kui spetsialist ei lisa loole eraelulisi detaile, vaid püüab selle asemel jagada üldist teavet oma professionist lähtuvalt. Lastekaitsetöötajai hinnangul näeb ühiskond seda, et „*aetakse ümmargust mulli ja püütakse midagi kinni mätsida, lastekaitse ei tee midagi, ta on rumal*“. Tema hinnang on kujunenud isiklikust kogemusest, kus ta peale meediakajastusi on lugenud vaatajate kommentaare. Ta ütles, et „*võib-olla meie, spetsialistidena, vaatame jah, et oi, nii hästi vastas, aga ükski tavaline netikommentaator, kes esmaspäeva õhtul Kuuuurijat vaatab, ei ütle, et oi!, nii hea vastus, niimoodi ajas ümmargust mulli, mulle nii meeldis ... inimene ei arva niimoodi*“. Pressinõukogu liige on saanud kogeda ühiskonna kriitilisust ka siis, kui on olnud meedia kajastuse suhtes ajakirjanduseetikast lähtuvalt kriitiline, sest „*mingid meediaeetikaeksperdid tulevad targutama*“. Mis näitab, et Eesti rahvas januneb dramaatilisuse järele, kuid sellegi poolest tuleb ajakirjanikel ning sotsiaaltöötajatel tegutseda oma eetikakoodeksitest tulenevalt ning kaitsta inimeste eraõiguslikke huve. Lastekaitsetöötaja arvas, et olukorda saaks muuta, kui süüdlaste otsimine asenduks lahenduste otsimisega, sest mida teadlikum on „*ühiskond erinevatest valdkondadest, erinevast problemaatikast, siis ei oleks võib-olla ka nii palju süüdistamist ja hukkamõistmist, radikaalsete seisukohtade võtmist*“. Meedia õnn ja õnnetus on auditorium – auditorium näeb seda, mida näha tahab ega tarvitse üldsegi ihata tõtt (Hion 2012 :128). Ent see, mis auditoriumini jõuab, peaks ikkagi olema kontrollitud tõde.

3.2 Lapse huvid

3.2.1 Lapse parim huvi ja õigus olla ära kuulatud laste vaates

LÕKi ja lastekaitseeaduse kohaselt tuleks lapsi puudutavates küsimustes seada esikohale lapse huvid ning lapse huvide väljaselgitamiseks oleks oluline küsida lapse arvamust. Vanemate lahusus toimub kahe täiskasvanud isiku vahel, kuid see puudutab väga otseselt kõiki nende lapsi.

Üks uurimuses osalenud lastekaitsetöötaja ütles, et „*tahes tahtmata saavad inimesed läbi selliste lugude kajastamise haiget. Esiteks hooldusõiguse lood on juba algmõttes valusad,*

ükski pere ei taha lahku minna. Selles mõttes, et lahkumine on pere jaoks nagu lein, laste jaoks, nad ei pruugi sellest mitte kunagi paraneda“. Vanemate lahusus toob kaasa mitmeid muutusi, millega tuleb lastel harjuda ning mis toovad igal juhul kaasa stressi. Mida inetum on vanemate lahusus, seda suurem on sellega kaasnev stress. Pickar (2007) ütleb, et üheks stressi „kaitsvaks faktoriks“ lahususe juures on see, kui vanemad ei tülitse lapse ees. Millest võib järeldada, et laste jaoks on veelgi raskem, kui hakatakse tülitsema avalikkuse ees.

Laste grupis läks elavaks aruteleuks, kui nad hakkasid omavahel ette kujutama, millist mõju võiks avaldada neile meediakajastus, milles üks pereliige teist halvustaks. Üks laps tõi välja, et kui tema ema peaks pöörduma meediasse ja halvustaks avalikult tema isa, siis ta tunneks ka ennast häbistatuna, sest ema räägib tema pereliikmest halvasti. Ta arvas, et peale halvustavat meediakajastust ei julgeks ta enam oma isaga suhelda, sest *„tema ema on jälle midagi korraldanud“*. Ta arvas, et see võib kaasa tuua ka selle, et isa ei taha enam üldse tema ega emaga suhelda. Selle peale ütles üks teine noor, et see on *„sinu suhe vanemaga ja sa saad lähtuda sellest, kuidas sa ise tunned, kas sa tahad edasi suhelda“*. Kolmas arvas, et *„laps tahab olla oma vanemate meele järgi ja tal on nüüd raske siis olla mõlema meele järgi“* ning seda mõttekäiku jätkas järgmine noor, kes lisas veel ühe olulise mõtte – *„väiksed lapsed hakkavad kohe ennast siis süüdistama“*.

Erinevalt ajakirjanduse temast, kõnetas vanemate lahususe teema osalenud lapsi, kuna neil oli isiklik kogemus. Võib arvata, et noor, kes ütles, et see on *sinu suhe vanemaga ja sul on õigus valida*, on saanud lahususprotsessis oma arvamust avaldada, ning ta tunnetab tänu sellele, et tal on õigus teha oma valikuid. Noor, kes tõi välja mõtte, et laps tahab olla oma vanemate meele järgi, on võibolla pidanud tundma ühe või teise vanema pahameelt, kui on püüdnud väljendada oma soove, või ei ole ta saanud seda teha, kuna ei ole tahtnud oma vanemaid kurvastada. Kui vanemad ei selgita lapsele, mis on lahkumineku tagamaad ning ei kaasa neid edasise elukorralduse planeerimisse, hakkab tööle nende ettekujutusvõime. Wanio (2007) on kirjeldanud lapse võimalikku mõttekäiku järgnevalt: *mina põhjustan emas ja isas rõõmu ning viha. Mina olen selle taga, et asjad juhtuvad. Mina pidin olema ka lahususe põhjus ning ka põhjus, miks kõik muud asjad juhtuvad. Kuna mina põhjustan halbu asju, järelikult olen ma halb. Kui ma olen halb, on see minu süü ja mind võib süüdistada. Kuna mind võib süüdistada, siis mina olen vastutav. Ja kui mina olen vastutav, siis on see minu ülesanne parandada kõike.* Kui lapse peas on sellised

mõtted, ei suuda ta mõelda enda heaolule, vaid tunneb end vastutavana vanemate heaolu eest. Sellises olukorras on raske oma arvamust avaldada.

Lisaks tunnete, mida lahusus ja meediakajastus võivad endaga kaasa tuua, arutasid lapsed ka selle üle, milline oleks meediakajastuse väga otsene mõju neile, ning ühiselt oldi seisukohal, et kui koolikaaslased sellest teada saaksid, kaasneks sellega koolis kiusamine. Nad ütlesid, et *lapsed ja noored on õelad ning juba ainuüksi sellepärast, et ta telekas on, juba sellepärast võidakse narrida*. Eraldi pöörasid nad tähelepanu intervjuu sissejuhatuseks toodud loole, milles oli välja toodud püksi pissimine ja vanaisa käest vitsa saamine, mis nende hinnangul kindlasti ei kutsu kaaslastes esile kaastunnet, vaid annaks põhjust narrimiseks.

Sarnaselt Uprichard (2008) käsitletud uurimuses osalenud noorte tunnetusele, et nad on *madalamast madalamad*, ei toonud uurimuses osalenud laste grupist välja ükski noor, et enne meediakajastuse avaldamist oleks oluline ka küsida laste arvamust. Lapsed arutasid omavahel, kuidas nad ennast tunneksid, kui nende vanem/vanemad meedia vahendusel hakkaksid oma probleemi lahendama. Seejuures ei pööranud nad jutus tähelepanu enda õigustele. Kuigi nad rääkisid otsesest mõjust lapsele, rääkisid nad siiski vaid täiskasvanute omavahelisest vaidlusest, milles nad ei näinud lastel sekkumise võimalust – nende ülesanne on toime tulla tagajärgedega.

Kuigi nad nägid, et meedia on võimas vahend probleemide lahendamiseks: *tegelt meedia ikka räägelt mõjutab ... et enne nagu ei liigu midagi, kui asi meediasse jõuab. Võib-olla isal on nagu suva, aga kui nagu meedia, siis ta nagu hakkab kohe maksma. Enne kui meediasse läheb, ruttu hakkab pakkuma (raha), et ei läheks meediasse ...* Nad ei tahaks oma vanemaid meedias probleeme lahendamas näha. Ehkki meedia vahendusel võib probleem saada kiire lahenduse, usuvad lapsed ja lastekaitsetöötajad, et nende lahendusteni jõudmiseks on ka teisi viise.

Kui küsisin noorte käest, kuidas nad tahaksid olla kaasatud, tõid nad välja, et nad ootaksid, et vanemad arutaksid meediasse mineku idee enne nendega läbi. Turvalisem on rääkida oma vanemaga kui ajakirjanikuga, kuid kui vanem seda ei tee, peaks laste sõnul ajakirjanik ka nende käest küsima, mida nemad kajastusest arvavad.

Antud töös on saanud tähelepanu rohkem lapse parima huvi käsitlemine, kuid õigusvaldkonna esindaja käsitles oma arutelus ka lapse kuvandit meedias laiemalt. Ta pööras tähelepanu sellele, et hooldusõiguse vaidlustes on laps ohver ning meedia kajastabki *„lapsi enamasti kas siis, kui nad on ohvrid, haavatavas olukorras või siis, kui nad on mingi õigusrikkumise toime pannud /.../ Nad on kas siis vaesekesed, keda on vaja aidata, keda väärkoheldakse või siis nad on ise pätid, keda on vaja paika panna“*.

Õiguskantsleri Kantselei on korraldanud kohtumisi ka noortega, et selgitada välja, mis noortele seoses meediakajastustega muret valmistab ja kuidas nende arvates võiks meedia lastega käituda. Kohtumistest on välja tulnud, et lastele ei meeldi, kui neid alavääristatakse, s.t neile esitatakse küsimusi, mille eesmärk on vastusega vaid täiskasvanuid lõbustada. Nende ootused ei erine ilmselt millegi poolest täiskasvanute ootustest. Nad tahaksid, et neile selgitataks, mida ja mille jaoks küsitakse; et küsimuse sisu oleks nende eale ja arengule vastav; ning hiljem, enne avaldamist antaks võimalus materjal ka üle vaadata.

3.2.2 Lapse parim huvi ja õigus olla ära kuulatud täiskasvanute vaates

Uurimuses osalenud täiskasvanute käsitluses on lapse parim huvi hooldusõiguse küsimuste kajastustes olla nähtamatu või hägustatud näoga, s.t igal juhuks peaks kaitsma lapse võimalust jääda tundmatuks. Ajakirjanik ütles, et kui ta teeb lugu, mis ei ole seotud otseselt lapsega, ei kaasa ta lapsi, s.t ta ei näita neid ekraanil. Juhul kui laps satub kaadrisse, tema nägu hägustatakse, aga nende üldine hoiak on, et *„tegelikult sageli, isegi kui ei ole just hädavajalik, siis me isegi üleüldse lapsi ei näita. Kui see on kuidagi nagu võimalik“*. Tammerki seisukoht on, et *„kui see lugu on ikkagi suure avaliku huviga ja tundub, et selle taga on mingi laiem probleem, ja kui me peame siiski selle lapse mingil moel sisse tooma, siis tuleb mõelda mida me teeme, et minimeerida seda võimalikku kahju, mis võib lapsele tekkida“*. Ta ütles, et toimetust peab enne kajastamist ja ka kajastamise ajal saatma küsimus *„Kas see võib lapse huve kahjustada?“*

Probleemiks on see, et sageli lähtuvad Tammerki sõnul ajakirjanikud sellest, et laps on nii väike, et kajastus tema elule mõju ei avalda. Kuid lapse huve tuleb hinnata kaugemas perspektiivis, sest avaldatud materjal jääb aastateks saate tootja kodulehel järelvaadatavaks. Sama probleemi tõid välja ka lastekaitsetöötajad ning õigusvaldkonna esindaja, kes tõdes, et *„kui laps on imik, siis tõenäoliselt tema ise ei ela seda kuidagi üle,*

et teda televiisorist näidatakse. Tõenäoliselt need üleelamised võivad tekkida siis, kui ta on teismeline“. Seepärast leidis ta, et selliste konflikte sisaldavate lugude puhul on oluline, et laps ei oleks mitte kuidagi identifitseeritav.

Õigusvaldkonna esindaja: *„Kui see laps ei ole identifitseeritav, siis see info ei ole temaga kokku viidav ka tulevikus, tegelikult see ongi see võti.“*

Üks lastekaitsetöötaja mõtles laiemalt ning nägi, et probleem ei ole vaid selles, et ta on teistele identifitseeritav. Ta ütles: *„Kõik lapsed saavad ühel hetkel suureks /.../ ja need samad lapsed peavad saama ju kasvada ka oma põhiõiguste keskel. Nende autonoomia oma elule. Ja kui ta on olnud väiksena meedia fookuses, ei ole seda sel hetkel mõtestanud, aga suureks saades ta seda teeb, siis see mõjutab tema kõiksuguseid sotsiaalseid suhteid, paarisuhet kuni oma elu loomiseni välja. Nii et ma arvan, et see on põhialustala.“*

Kuna konflikti sisaldav meediakajastus on midagi, mis on lapse elu mõjutav, tuleks alati enne otsuse langetamist kaaluda lapse parimaid huve. Õigusvaldkonna esindaja pööras tähelepanu sellele, kui oluline on lapse parimate huvide välja selgitamiseks kaasata laps ning kuulata, mis on tema seisukoht ja soovid, ning nendega ka arvestada, kuna lapse huvil on suur kaal. Siinkohal ei pidanud ta silmas, et lapse arvamust peaks kaamerate ees küsima. Pigem juhtis ta just tähelepanu, et laste kaamera ette sundimine on täiesti vale. Samuti tuleks arvestada, et mõnikord on lapsel raske „ei“ öelda, eriti kui vanem julgustab teda. Lastekaitsetöötaja ütles, et tuleb arvestada sellega, et *„laps ei saa ennast kaitsta ja laps ei saa keelata ka vanemal meedias rääkida“.* Seega tuleks arvestada sellega, et kui laps ei keeldu, ei tähenda see automaatselt, et ta on nõus. Ta ei pruugi olla teadlik oma õigustest ning tunda ennast täiskasvanutele alluvana ning nende huvide elluviijana.

Õigusvaldkonna esindaja pöörab tähelepanu ka sellele, et *„mingist vanusest juba saavad ja võivad nad (teismelised) ka ise otsustada, kas nad tahavad oma lugu rääkida ja kas nad tahavad meediaga suhelda. Seda ei saa noortelt ära võtta /.../ et kuueteistseitsmeteist aastasele öelda, et ei sinu üle saab otsustada ainult sinu vanem ja kaheksateistaastaselt siis on kõik lubatud /.../ see on lapse arenevate võimete kontseptsioon, et tegelikult peaks kogu aeg hindama seda, kui võrd küps laps on ja neid otsuseid, milleks ta valmis on, laskma tal endal teha.“*

Lastekaitsetöötaja ütles, et lapsele sõna andmise juures on oluline, et täiskasvanud selgitaksid lapsele, mida see endaga kaasa võib tuua. Siin ei piisa küsimusest, kas sa soovid? Ta küll tõdes, et seda on teinekord raske prognoosida: „*Mida see kõik endaga kaasa toob, seda ei oska teinekord ka spetsialist endale mõtestada, rääkimata sellest, et laps oskaks kogu seda kaasuvat.*“

Seega on lapse huve silmas pidades oluline, et teda ei kasutatakse ära selleks, et tekitada vaatajates heldimustunnet vms. Laps ei saa olla kajastuses objektiks, ta on õiguste valdaja, kuid kuna ta sõltub teistest ning tal on täiskasvanutest väiksem võimalus seista oma huvide eest, siis on täiskasvanute ülesanne arvestada otsuste tegemisel lapse huvidega. Ajakirjanikud peavad enne mis tahes pildimaterjali kasutamist arvestama selle võimaliku mõjuga lapsele ning võtma kasutusele kõikvõimalikud meetmed, et laps ei oleks identifitseeritav.

3.2.3 Ajakirjanik lapse huvide hindajana

Tammerki kogemus on, et lapse huvid võivad saada kannatada ajakirjaniku „*natuke primitiivsest mõtlemisest, et minu kohus on aidata inimestel süsteemi vastu võidelda*“ ning ebapiisavast tausta uurimisest ning võimaliku kahju hindamisest. Nii Tammerk kui lastekaitsetöötajad olid seda meelt, et ajakirjanik ei pruugi olla alati pädev lapse huve hindama.

Lastekaitsetöötaja: „*Kui ma olen ajakirjanik, siis kuidas mina tean, mis on lapse huvi? Mina ei ole ju seal keskel, ma ju ei tea, mida mõlemad vanemad räägivad, kuidas nad käituvad lapsega. Mina ei ole seda ju jälginud, mina ei ole kohtumenetluses osalenud, mina ei tea ju, mis on lapse huvi.*“ Kuna lapse huvide hindamine on lastekaitsetöötaja jaoks midagi, millega ta igapäevaselt kokku puutub, siis ta ütleb, et enne seisukoha võtmist tuleb lapse huvid kaardistada ning selle tegemiseks eelneb „*tohutult palju toiminguid.*“ Ta ütles: „*Tuleb aru saada, et ajakirjanik ei oskagi hinnata võibolla, mis see lapse huvi on, ta ei tea, kust need piirid tulevad, kust see võib hakata seda last kahjustama, sest ta ei ole saanud vastavat väljaõpet.*“

Vestlusest ajakirjanikuga tuli välja, et ühe loo puhul, mis rääkis otseselt lapsest, kellega täiskasvanud olid hädas, ei „*tõusetunud toona kunagi see küsimus, et kas me oleksime pidanud võtma kuidagi veel eraldi sellelt noormehelt mingisuguse nõusoleku või loa*“.

Lugu sündis, kuna ema pöördus saate toimetuse poole ning ka teised täiskasvanud olid hädas. Laps selles loos oli objektiks. Teda ei kaasatud loosse, ta sattus saatesse juhuslikult ning ajakirjanik hindas loo võimalikku mõju lapse kehakeele järgi.

Ajakirjanik: *„See hirm tõepoolest, et äkki käitub kuidagi nagu ebaadekvaatselt, kas ütleme siis enesehävituslikult või hakkab muudmoodi märatsema, aga nii palju, kui näha oli, siis see ei mõjutanud teda nagu otseselt ei ühte ega teise suunda.“*

Kõnealuse saate tutvustus ütles (saate kodulehelt): *„On olemas justkui süsteem, kuidas hüperaktiivseid ja käitumishäiretega lapsi aidata. Aga kas sellest piisab? Nii paneb küsima üks eriti markantne juhtum. Hulk pedagooge, sotsiaaltöötajaid, psühholooge, kuni politsei ja kohtuni välja ei saa hakkama ühe 14aastasega.“* Antud saate tõttu pidi ajakirjanik hiljem taluma palju kriitikat. Sellel teemal tuli eraldi saade Vabariigi kodanikud. Teda kutsuti Sotsiaalministeeriumisse kantsleri juurde, kus olid *„mingid inimesed veel, ja mingi Postimehe ajakirjanik oli seal kogunisti. Mulle tehti selline kasvatuslik loeng, et kui halvasti kõik on“*.

Uuris ajakirjaniku käest, mis oleks saanud, kui laps oleks öelnud, et ta ei soovi, et temast selline lugu meediasse jõuaks. Ajakirjanik vastas, et lugu oleks ikkagi ilmunud, kuna oli olemas avalik huvi ning selle lapse käitumine mõjutas teiste laste heaolu, s.t tema huvid jäid teiste huvidele alla.

Õigusvaldkonna inimene oli antud looga tuttav ja tõi selle välja näitena, kus laps on n-õ kasu saanud, kuna peale selle teema televisioonis kajastamist, leiti lahendus. Kuid ta lisis, et *„ma ikkagi ei õigusta seda (et laps oli identifitseeritav)“*. Ta on veendumusel, et *„on võimalik neid probleeme ikkagi tuua niimoodi välja, et ühte konkreetset last ja seda peret ei identifitseerita selle käigus“*.

Antud lugu ei ole otseselt seotud hooldusõiguse küsimusega, aga ka selles loos ei suutnud vanemad peale lahkuminekut lapse kasvatamises teha koostööd. See lugu on minu töö analüüsis pigem seetõttu sees, kuna on väga hea näide sellest, kuidas täiskasvanud jagavad lapse kohta informatsiooni ning räägivad temast, aga mitte temaga, s.h lastekaitsetöötaja. Lapse nägu oli küll hägustatud, kuid saatelõigus rääkis tema ema, kelle nimi oli ekraanil ja kelle kaudu oli laps tuvastatav, samuti oli teada tema elukoht ja kool. Seega tema identifitseerimine nende andmete põhjal ei olnud keeruline.

Antud saate kohta ei leidnud ma pöördumist ei Pressnõukogu ega Avaliku Sõna Nõukogu kodulehelt. Seega puudub mul informatsioon, kas antud saadet on hinnatud ajakirjanduseetika koodeksi alusel. Kuid lähtuvalt sellest, et saade sai kriitikat, on see täna, kolm aastat hiljemgi järelvaadatavate saadete seas. Mis võib tähendada, et see ei ole vastuolus ajakirjanduseetika koodeksiga. Siiski sekkus Lastekaitse Liit, kuna leidis selle olevat vastuolus konkreetse lapse õigustega.

Ajakirjaniku ülesanne on seista avaliku huvi eest ja Lastekaitse Liidu eesmärk on aidata kaasa lapse õiguste tagamisele ning lapsesõbraliku ühiskonna kujundamisele (Lastekaitse Liit i.a.). Nad lähenevad loole erinevast perspektiivist ning hindavad erinevaid tegureid. Ajakirjanik tõi intervjuus välja oma argumendid, millest üks oli ühe lapse huvid vs teiste laste huvid, millele ta tugines loo kajastamisel. Ei saa öelda, et hindamist ei toimunud, kuid lastekaitsetöötajate ning õigusvaldkonna esindaja ootus on, et selliste lugude puhul hinnataks iga konkreetse lapse huvisid põhjalikumalt ning leitaks viis kajastuseks selliselt, et ka lapse huvid oleks kaitstud. Kaalutlemine ei saa Joyce`i (2005, Emelonye, 2014 kaudu) järgi lähtuda hindaja isiklikest seisukohtadest, vaid peaks sundima otsustajat võtma arvesse nii lapse praegusi kui tulevase huve, ning leidma, mis oleks kaalutlemise järel lapse huvidest lähtuvalt parim lahendus.

Õigusvaldkonna esindaja tõi veelgi näiteid, kus lapse huvid võivad võistelda muude huvidega ning lapse identifitseerimine meedias on lausa oluline: „*Kui alaealine on õigusrikkuj, ta on väga ohtlik, ta on kusagil jooksus linna peal, siis politsei paneb selle kuulutuse üles, et otsime taga. /.../ Või no lapsed ju lähevad ka kaduma, on tagaotsitavad, jooksus ja siis pannakse pilt üles, öeldakse pikkus ja kus viimati nähti.*“ Kuid üldjuhul ta usub, et kõiki lugusid on võimalik kajastada selliselt, et sõnumi, mis on vaja avalikkuse huvides välja tuua, saab teha selliselt, et „*ei sõida lapsest täielikult üle.*“

Ta toonitab, et „*lastekaitseadus kohaldub ka eraõiguslikele suhetele, et see kehtib ka erakanalite /.../ nad peavad lapse parima huviga arvestama ja last kaasama otsustesse*“, kuid probleemiks selle juures on, et kui toimetused eksivad selle vastu, siis puuduvad sanktsioonid.

Ma arvan, et sanktsioonid oleks olulised, kui on näha, et toimetused eksivad süstemaatiliselt ajakirjanduseetika koodeksi või õiguslike normide vastu ning ei reageeri osundatud eksimustele, millele on varasemalt juba tähelepanu pööratud. O'Donell jt, (2016) viitasid,

et ärihuvi teenides minnakse vastuollu ajakirjanduseetika ning hea ajakirjanduse standardiga, kuid seadused ja ajakirjanduseetika koodeks kehtivad ka erakanalitele. Sarnaselt Rahvusringhäälingule võiks kõikides toimetustes olla eetikanõunik, kes aitab hinnata kajastuste vastavust normidele.

3.3 Koostöö

Juhtumite puhul, kus ajakirjaniku kui avaliku huvi teenri ning laste huvide kaitsjate seisukohad lähevad lahku, on oluline dialoog, et üheskoos mõelda, kuidas saavutada tasakaal erinevate huvide vahel. Selleks, et saavutada dialoog kahe valdkonna vahel – ajakirjandus ja lastekaitse –, oleks oluline, et mõlemad osapooled mõistaksid omavahelise koostöö olulisust.

Lastekaitsetöötaja näeb ideaalvariandis, *„et kui ajakirjanikul on soov kajastada (lastega seotud lugu), siis ta pöördub Sotsiaalkindlustusameti või Lastekaitse Liidu poole, et see lugu sünniks koostöös, et oleks keegi, kes saaks laste poole pealt sõna“*. Sama meelt oli ka teine lastekaitsetöötaja: *„Saavad samamoodi pöörduda omavalitsuse poole, miks mitte SKA (sotsiaalkindlustusameti) poole,“* ning ta ütleb, et kohaliku omavalitsuse poole on võibolla isegi olulisem pöörduda, kuna sealne lastekaitsetöötaja tunneb ehk juba kõnealust last ning tema perekonda.

Ajakirjanik soovib omab negatiivset kogemust, mis takistab tal tulevikus Lastekaitse Liidu poole pöördumast: *„Ma arvan, et Lastekaitse Liitu me just liiga palju ei armasta, sellepärast et meil on olnud näiteks mõningaid juhuseid /.../ mul on olnud Lastekaitse Liidu juristiga selliseid teravaid vaidlusi.“* Samas kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajatest rääkis ajakirjanik hästi ning ütles, et *„Eestis on tegelikult sotsiaaltöötajatega – vähemasti minu isiklik kogemus on selline, et – väga kenasti võimalik asju ajada“*. Ta tõi vastukaaluks Soome riigi, kus lastekaitse ja ajakirjanduse vahel on suhted väga halvad – kui lastekaitsetöötaja kuuleb, et teisel pool telefoni on ajakirjanik, siis ta lõpetab kiirelt kõne ära.

Tammerk toob välja, et Rahvusringhäälingus on olemas ajakirjanduseetika nõuniku ametikoht, kelle poole ajakirjanikud võivad pöörduda, küsimaks enne loo valmimist, kas kasutada mingeid kaadreid või kas kasutada mingit allikat või mitte jms. Seega on

võimalik lisaks sotsiaalvaldkonna ekspertidelt, küsida arvamust ka ajakirjandusvaldkonna eksperdilt.

Jagasin ajakirjanikuga uurimuses osalenud lastekaitsetöötajate ideed, et ajakirjanikud võiksid neid enne lugude kajastamist kaasata. Ta leidis, et see ei ole pöörduja suhtes aus: kui ajakirjanik pöördub kohaliku omavalitsusse, Sotsiaalkindlustusameti või kellegi kolmanda poole, siis ta tunneb, et sellega ta kuritarvitab pöörduja usaldust. Nii nagu lastekaitsetöötaja kaitseb oma kliendi andmeid, nii tahab ka ajakirjanik kaitsta tema poole pöördujat.

Ajakirjanik: *„Seal oleks ka siis see, et me läheksime selle delikaatse looga mingi kolmanda osapoole juurde. Räägiksime kõik ära, mida vaja /.../ et see on ka probleem, et esiteks, kes oleks, kellele me seda räägime ja teiseks, siis me peame neid hakkama avaldama, ma ei tea mis iganes detaile.“*

Minu arust näitab see, kui oluline on tõsta ajakirjanike teadlikkust lastekaitseseadusest tuleneva teavitamiskohustuse osas. Lastekaitsetöötaja ja kliendi suhe ei ole samaväärne ajakirjaniku ja kliendi suhtega. Lastekaitasel on seadusest tulenev kohustus kliendi andmeid kaitsta; ajakirjanik aga ei tohi andmeid varjata, kui temani jõuab info abivajavast lapsest.

Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajad pigem ootavad, et ajakirjanikud nendega ühendust võtaksid. Kuigi nad tunnetavad, et ajakirjanikud ei oota neilt seda, mida nemad pakkuda tahaksid, leiavad nad, et lapse huve silmas pidades on koostöö väga oluline. Nende ootus on, et ajakirjanikud usaldaksid neid ja nende arvamust ega kasutaks neid ära varjatud eesmärgil.

LK: *„Me oleme ju valmis kokku saama, arutama, aga no samas, kui sa paned salaja oma diktofoni käima seal laua all ja üritad minu käest ikkagi mingit infot kätte saada, siis see ei ole eetiline.“*

Kolmest osalenud lastekaitsetöötajast vaid ühel oli asutusesiseselt võimalus saada tuge meediaga suhtlemisel kommunikatsiooni spetsialistilt. Suuremas omavalitsuses on küll eraldi avalike suhete osakond, kuid kuna sotsiaalvaldkond on ajakirjandusvaldkonna inimestele võõras, siis *„nähakse, et sotsiaalvaldkonnas inimesed ise räägivad“*. Kuid kui lastekaitsetöötajal on hirm ajakirjaniku ees, siis võib tekkida olukord, et keegi ei räägi.

Selleks, et sotsiaalvaldkonna inimesed oleksid rohkem teadlikud meedia rollist ja ajakirjanikud näeksid sotsiaalvaldkonna spetsialiste partnerita, oleks üks võimalik lahendus vastastikuste koolituste/kohtumiste korraldamine. Läbi selliste kohtumiste tõuseks lastekaitsetöötajate julgus võtta ajakirjanduses sõna ning ajakirjanike jaoks oleks oluline saada teavet, mis on sotsiaalvaldkonnas oluline, millega kajastamisel arvestada.

Õiguskantsleri Kantselei korraldab regulaarselt ajakirjanikega kohtumisi ning kaasab aegajalt ka lastekaitse esindajaid. Muuhulgas pööratakse tähelepanu asjaoludele, millele peaks ajakirjanikud õiguslikust vaatest lugude kajastamisel tähelepanu pöörama. Probleem selle juures on, et kohale tulevad enamjaolt need ajakirjanikud, kes ei eksi seaduste ega eetikanormide vastu.

Ma arvan, et üks põhjus miks mõned ajakirjanikud kohale ei tule ei tule, võib olla selles, et nad tunnetavad või teavad ka ise, et nad aegajalt eksivad ning ka kolleegid teavad seda, sest nad on kas kajastust/i näinud või on see toimetustes olnud jututeemaks. Enesehinnangu säilitamiseks välditakse avaliku negatiivse tähelepanu alla sattumisi. Vesteldes ajakirjanikuga sain ma aru, kui alandav oli tema jaoks ministeeriumis toimunud kohtumine, kuhu oli „kohtumõistjaks“ kaasatud ka teine ajakirjanik.

Võib-olla aitaks, kui koolitusi viiks läbi ajakirjanike erialaliit, kes kaasab lastekaitse teadmuse, sest praegu on see toimunud vastupidises suunas (Sotsiaalministeeriumi, Lastekaitse Liidu või Õiguskantsleri Kantselei initsiatiivil) ja ajakirjanikud on seda võibolla tajunud rünnakuna. Tammerk toob probleemina välja, et Ajakirjanike Liit on Eestis väga nõrk ning ei ole ühtki teist meediaülest organisatsiooni, kes tegevajakirjanike jaoks koolitusi pakuks. See on midagi, millele peaks Ajakirjanike Liit mõtlema, kui on soov säilitada kvaliteetset analüüsi teostav ajakirjandus.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärk oli analüüsida osapoolte tõlgendusi lapse parima huvi konstrueerimisest hooldusõiguse küsimuste meediakajastustes. Keskendusid oma töös küsimustele, milliseid eesmärke näevad osapooled meedial hooldusõiguse küsimuste kajastamisel ning milliseid põhimõtteid tuleks järgida hooldusõiguse küsimuste kajastamisel. Alljärgnevalt toon välja tulemused, mis selgusid tööst.

Ühiskonnas tuleb suuremat tähelepanu pöörata sellele, et lapsed on õiguste valdajad ja sotsiaalsed tegutsejad ning võimaldada neil olla osalised oma enda elu konstrueerimisel. Lastel on raske end kuuldavaks teha, sest neil ei ole ligipääsu kanalitele. Täiskasvanud on otsustajateks, kas lapse sõna kostub või mitte.

Ajakirjanikuga vestlus pani mind mõtlema, et nendeni jõuab infot, mis võib viidata lapse abivajadusele. Ajakirjanik, omades infot, mis viitab, et lapse heaolu on ohustatud või on tekkinud kahtlus tema väärkohtlemise, hooletusse jätmise või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes, ja laps, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute heaolu, on lastekaitseadusest tulenevalt (RT I, 06.12.2014, 1) kohustatud sellest viivitamatult teavitama kohaliku omavalitsuse üksust.

Kuna konflikti sisaldav meediakajastus on midagi, mis mõjutab lapse elu, tuleks alati enne otsuse langetamist kaaluda lapse parimaid huve. Lapse parimate huvide välja selgitamiseks tuleks kaasata laps ning kuulata, mis on tema seisukoht ja soovid, ning nendega tuleb ka arvestada, kuna lapse huvil on suur kaal.

Inimeste privaatsuse lõpuni kaitsmine on tänapäeval äärmiselt keeruline, mistõttu oleks oluline, et toimetused lähtuksid OECD juhendis välja toodud eesmärgikohasusest ning minimaalsusprintsipiibiste.

Isikuandmete avalikustamise aluseks on ülekaalukas avalik huvi. Lastekaitsetöötajad ei näe võimalust, et hooldusõiguse vaidlustes saaks avalik huvi üle kaaluda lapse huvid. Ajakirjaniku jaoks ei ole raske avaliku huvi sisustamine. Ajakirjanikel ei ole otsuste langetamiseks ja teema uurimiseks palju aega. See tähendab, et toimetustel ei pruugi olla võimalust lapse huve piisaval määral hinnata. Lisaks ei ole ajakirjanikel pädevust lapse huve hinnata.

Lastekaitsetöötajad ootavad, et ajakirjanik kaasaks enne tundlike teemade kajastamist kas Sotsiaalkindlustusameti, Lastekaitse Liidu või kohaliku omavalitsuse ametniku lapse huve hindama. Lastekaitsetöötajad sooviksid saada ajakirjanduses rohkem sõna, et tutvustada avalikkusele lastekaitseüsteemi laiemalt. Samas, et see oleks ühiskonnale huvitav ja mõjus, ei piisa seadustele ja määrustele viitamisest, vaid kajastuse peaks olema kaasahaaravalt esitatud. Lastekaitsetöötajad nägid, et oleks oluline meedia vahendusel jagada inimestele teavet vanemate õigustest ja laste õigustest ning tooma ka positiivseid näiteid praktikast, kuidas on lahendatud hooldusõiguse küsimused. See aitaks kaasa ka sellele, et fookus süüdlaste otsimiselt läheks üle lahenduste otsimisele.

Lapsed sooviksid, et vanemad arutaksid meediasse mineku idee enne nendega läbi ning küsiksid nende arvamust. Kui vanem seda ei tee, peaks laste sõnul ajakirjanik nende käest küsima, mida nemad kajastusest arvavad. Lapsed tõid välja, et laste kaasamine kajastusse võib põhjustada hilisemat kiusamist koolis, mistõttu oleks oluline iga kajastuse juures arvestada lapse huvide ning vaadetega. Lapse huve tuleb hinnata nii olevikus kui tulevikus, sest avaldatud materjal jääb aastateks saate tootja kodulehel järelvaadatavaks.

Ajakirjanik, Tammerk ning õigusvaldkonna esindaja jagasid soovitusi lastekaitsetöötajatele, mis on esitatud lisa 4.

KASUTATUD ALLIKAD

1. About the Convention (i.a.) Unisef.
https://www.unicef.org/rightsite/237_202.htm Külastatud 01.05.2018
2. Andrejevic, M. (2013). *Infoglut. How Too Much Information is Changing the Way We Think and Know*. Routledge. New York and London.
3. Artikkel 12. Laste osalusõigus ja alaealisi käsitlev õigussüsteem. Teooria ja praktika (AASTA). J. Strömpl ja D. Narusson (toim). Tartu Ülikool
4. Aru, A. (2014) Lapse Õiguste Konventsioon – tööriist lapsesõbralikuma ühiskonna ehitamisel. *Märka Last*. Lastekaitse Liit.
5. Aru, A., Paron, K. (2015). Lapse parimad huvid. *Juridica* 6/2015
6. Atiken, S. C. (2001). *Global crises of childhood: rights, justice and the unchildlike child*. *Area*, 33(2), lk 119-127
7. Ben-Ariech, A. (2007). The Child Indicators Movement: Past, Present and, Future. *Child Indicators Research*. 1 (1): 3-16
8. Ben-Ariech, A., Kaufman, H. N., Andrews, A. B., George, R. M., Lee, B. J., Aber, L. (2001). *Measuring and Monitoring Childrens Well-Being*. Kluwer Academic Publishers.
9. Committee on the Rights of the Children General comment No.14. (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art.3, para. 1)
http://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf
10. Convention on the Rights of the Child (i.a.). Unisef.
https://www.unicef.org/crc/index_30225.html Külastatud 28.04.2017.
11. Eesti ajakirjanduseetikakoodeks (1998). Eesti Ajalehtede Liit.
<http://www.eall.ee/etikakoodeks.html> Külastatud 27. detsember 2017.
12. Eesti Vabariigi põhiseadus (1992). RT 1992, 26, 349.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/633949?leiaKehtiv>

13. Emelonye, U. (2014). *Proportionality and Best Interests: Calibrating the Twin Pillars of Child Justice in Nigeria*. University of Helsinki. Finland.
14. Euroopa Inimõiguste kohus. *Hannover v. Germany*. Lahend 59320/00. 24.06.2004
15. Euroopa Inimõiguste kohus. *Prager ja Oberschlick vs Austria*. Lahend 15974/90. 26.04.1995
16. Greijer, S., Doek, J. (2016). *Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse*. ECPAT Luxembourg
17. Hammarberg, T., Holmberg, B. (2005). Lapse huvide esikohale seadmise – põhimõtte ja protsess. P. Pedak (toim). *Laste õigused. ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtete rakendamine praktikas*. Lastekaitse Liit: Tallinn
18. Hammarberg, T., Balembaogo, A. (2005). Diskrimineerimisvastased ennetavad abinõud. P. Pedak (toim). *Laste õigused. ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtete rakendamine praktikas*. Lastekaitse Liit: Tallinn
19. Holland, S. (2011). *Child and Family Assessment in Social Work Practice*. SAGE Publications.
20. Holmberg, B., Himes, J. (2005). Vanemlik vastutus versus riigi kohustused. Kogumikus P. Pedak (toim.). *Laste õigused. ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtete rakendamine praktikas* (71-84). Lastekaitse Liit: Tallinn.
21. Hendrick, (1992) Recent Findings of Research in Economic & Social History. *ReFresh*,. 15
22. Hion, E. (2012) *Reporteri au ja väärikus*. Tänapäev
23. Ikkonen, K. (2005). Avalik huvi kui määratlemata õigusmõiste. *Juridica* 3, 2005.
24. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, RT II 2000, 11, 57

<https://www.riigiteataja.ee/akt/78154>

25. Inselberg, K. (2013). *Ajakirjanduskriitika ajakirjanduse rollist Eesti ühiskonnas 2011-2012*. Tartu Ülikool
26. Isikuandmete kaitse seadus. RT I 2007, 24, 127.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/130122010011?leiaKehtiv>
27. Isikuandmete kaitse seadus. Isikuandmete kaitse seaduse seletuskiri. (2007). Lauren, A. koostaja. OÜ Agitaator.
28. James, A. (2007). Giving voice to Children`s Voices: Practises and Problems, Pitfalls and Potentials. *American Antopologist, New series*, 109(2), 261-272
29. James, A., Prout, A. (1990) *A new paradigm for the sociology of childhood? Rrovenance, promise and problems. Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood*. London, The Falmer Press
30. Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
31. Karu, L (2013) *Ajakirjanduseetika koodeksi tõlgendamine vähese töökogemusega ajakirjanike poolt*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
32. Karu, M., Turk, P., Suvi, H., Biin, H. (2012). Lapse õiguste ja vanemluse monitoring. Laste ja täiskasvanute küsitluse kokkuvõte. Poliitikauuringute Keskus Praxis.
29. Kasenõmm, K. (2014). *Ajakirjanduse muutuvad funktsioonid uudistest üleküllastunud ühiskonnas*. Magistritöö. Tartu Ülikool.
33. Kay, E., Tisdall, M. (2012). Not so „new“? Looking critically at childhood studies. *Children`s Geographies*, 10(3), 249-264
34. King, M, (2007). *The Sociology of Childhood as Scientific Communication. Observation from a social system perspective*. Sage Publications. Los Angeles, London, New Dehli

and Singapore

35. Kohtutäituri seadus. (2009). RT I 2009, 68, 463.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/130122017017?leiaKehtiv>
36. Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. OÜ Sulesepp
37. Laste ja noorte õigused (i.a) Õiguskantsleri kodulehekülg.
<http://www.oiguskantsler.ee/et/laste-ja-noorte-%C3%B5igused>
Külastatud 01.04.2018
38. Lastekaitse seadus. RT I, 06.12.2014, 1
<https://www.riigiteataja.ee/akt/106122014001?leiaKehtiv>
39. Lewin, K. (1947) *Frontiers in Group Dynamics II. Channels of Group life; Social Planning and Action Research*. SAGE journals.
<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/001872674700100201>
40. Luhamaa, K. (2015). *Universal Human Rights in National Contexts: Application of International Rights of the Child in Estonia, Finland and Russia*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
41. Maruste, R. (2012). *Anonüümne annetamine pole patt. Piirang vähendab vabadust*.
Eesti Päevaleht. 28.06.2012
42. Mauer, H. (2004). *Haldusõigus*. Juura. Tallinn.
43. Mayall, B. (2002). *Toward a sociology of childhood: thinking from children`s lives*.
Buckingham. Open University Press.
44. Mayall, B (2012). An afterword: some reflections on a seminar series. *Children`s geographies*, 10 (3), 347-355
45. Männiko, M. (2011). *Õigus privaatsusele ja andmekaitse*. Juura. Tallinn
46. Märka, V. (2012). *Suvine meedia: lapsed, loomad ja uppunud*. Sirp august, 2012
47. Nash, C. *Applying Reflective Practice* (2000). C. Davies, L. Finlay, A. Bullman (toim).

- Changing Practice in Health and Social Care* (73-81). Sage Publication: The Open University London, Thousand Oaks, New Dehli
48. Olgo, O. O. (2017). *Miks on Eesti ajakirjanikud vahetanud ametit?* Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
49. O'Donnell, P., Zion, L., & Sherwood, M. (2016). Where do journalists go after newsroom job cuts? *Journalism Practice*, 10(1), 35–51.
<https://doi.org/10.1080/17512786.2015.1017400>
50. OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data.
<http://www.oecd.org/internet/ieconomy/oecdguidelinesontheProtectionofPrivacyandTransborderFlowsOfPersonalData.htm#part3>
51. Patton, Q.M. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. Third Edition. London: Sage Publications.
52. Perekonnaseadus. RT I 2009, 60, 395.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/109052017029?leiaKehtiv>
53. Qvortrup, J., Corsaro, W., Honig, M (2009) *Why Social Studies of Childhood? An Introduction to the Handbook*. The Palgrave Handbook of Childhood Studies. Palgrave Macmillan UK
54. Pickar, D. (2007). *Identifying Children`s Sress-Responses to Divorce*. Sonoma Medicine. Summer 2007: 15-17.
55. Pressinõukogu. Eesti Ajalehtede Liit. <http://www.eall.ee/pressinoukogu/>. Külastatud 02.02.2018
56. Puusa, A., Eerikäinen, M. (2004). “*Is Tacit Knowledge Really Tacit?*” *Electronic Journal of Knowledge Management*. Volume 8, Issue 3.

57. Rights under the Convention on the Rights of the Child (i.a). Unicefi kodulehekülj. Külastatud 01.05.2018. https://www.unicef.org/crc/index_30177.html
58. Roberts. C. (2005) *Gatekeeping theory: An evolution*. The University of South Carolina
59. Selg, M. (2009). Lapse ja perekonna hindamise juhend. Sotsiaalministeerium. http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/lapse_ja_perekonna_hindamine_2009.pdf
60. Seletuskiri lastekaitseseaduse eelnõu juurde. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_headolu/seletuskiri.pdf
61. Sherwood, M., & O'Donnell, P. (2018). Once a Journalist, Always a Journalist?: Industry restructure, job loss and professional identity. *Journalism Studies*, 19(7), 1021–1038. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2016.1249007>
62. Strauss, A., & Corbin, J. (1998). Basics of Qualitative Research: *Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (2nd ed.). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
63. Strömpl, J. (2012). Sotsiaalse tegelikkuse konstrueeritud iseloom ja interpreteeriv sotsiaalteadus. J. Strömpl, M. Selg, M. Linno (toim). *Narratiivne lähenemine sotsiaaltöuurimuses. Laste väärkohtlemise lood*, lk nr 15-48. Tartu Ülikooli kirjastus.
64. Uprichard, E. (2008). Children as Being and Becomings: Children, childhood and temporality. *Children & Society* 22, 303-313
65. Verhellen, E. (2000) *Lapse Õiguste Konventsioon. Konventsiooni vastuvõtmise taust ja motivatsioon, selle peateemad ning strateegiad*. Lastekaitse Liit: Tallinn
66. Vihalemm, T. (2014). Fookusgrupi intervjuu. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*.

<http://samm.ut.ee/fookusgrupi-intervjuu> Külastatud 11.03.2018

67. Võrdse kohtlemise seadus. (2008). RT I 2008, 56, 315

<https://www.riigiteataja.ee/akt/13223690?leiaKehtiv>

68. Võrdse kohtlemise seaduse seletuskiri.

[http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/cc5e0cc0-2620-3f44-e381-](http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/cc5e0cc0-2620-3f44-e381-071e238b4195/V%C3%B5rdse%20kohtlemise%20seadus/)

[071e238b4195/V%C3%B5rdse%20kohtlemise%20seadus/.](http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/cc5e0cc0-2620-3f44-e381-071e238b4195/V%C3%B5rdse%20kohtlemise%20seadus/)

69. Wanio, P. (2007). *Magical Thinking; When Children of Divorce Blame Themselves*. Child Centered Divorce (i.a.)

<https://www.childcentereddivorce.com/magical-thinking-when-children-of-divorce-blame-themselves/>

70. ÜRO lapse õiguste konventsioon. (RT II 1996, 16, 56)

<https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>

LISAD

LISA 1

INTERVJUU KAVA

1. Milliseid eesmärke näevad osapooled meedial hooldusõiguse küsimuste kajastamisel?

- 1.1. Hooldusõiguse juhtumid on kõik erinevad. Millisel juhul Sinu/Teie meelest on õigustatud selle kajastamine avalikult
- 1.2. Kuivõrd te usute skaala 0 kuni 10 (0 üldse mitte ja 10 igal juhul), et üksikjuhtumi kajastamine meedias aitab sarnaste juhtumite ära hoidmist või lahendamist elanikkonnas laiemalt? Põhjendage palun!
- 1.3. Mis Te arvate, kuidas üldse mõned hooldusõiguse lood meediasse jõuavad?

2. Kuidas konstrueerivad uuritavad osapooled lapse huvi (hooldusõiguse) lugude küsimuste kajastamisel?

- 2.1. Kuidas peaks meedia juhtumit kajastama, et oleks lapse huvid tagatud?
- 2.2. Kes peaks hindama seda, et lapse huvi on tagatud?
- 2.3. Meenutage oma praktikast mõnda lugu, kus meedias kajastamise tõi lapsele kasu ja oli lapse huvides?

3. Milliseid eetilisi aspekte tuleks järgida hooldusõiguse küsimuste kajastamisel?

- 3.1. Eesti ajakirjanduseetika koodeksi järgi vanemate vaidlusi laste hooldusküsimuste üle üldjuhul ei kajastata. Mis võivad olla selle sätte erinevad põhjused?
- 3.2. Mis on teie jaoks olulised eetilised aspektid, mida ajakirjanikel tuleks silmas pidada hooldusõiguse küsimuste kajastamisel?
- 3.3. Kuidas sotsiaaltöötaja saaks eetiliselt teha koostööd meediaga, millal see on vajalik ja lapse huvides?

LISA 2

INTERVJUU SISSEJUHATUS

1. Erakanalil TV3 09.okt 2017 eetris olnud „Kuuuurija” saade, saatejuht Katrin Lust
<https://tv3play.tv3.ee/sisu/kuuuurija/879273?autostart=true> (alates 18.40)

EKRE poliitik Timo Luht pöördus „Kuuuurija“ poole enne 2017. aasta kohaliku omavalitsuse valimisi, et rääkida sellest, kuidas teda kui EKRE liiget kiusatakse taga sellega, et ajakirjanduses tuuakse välja, et ta on vägivallakuriteos süüdi mõistetud (<http://epl.delfi.ee/news/eesti/ekre-tartu-linna-kandidaat-on-suudi-moistetud-vagivallatseja?id=79540700>). Timo Luhti soov oli rääkida avalikkusele omapoolne versioon, miks ta x kuupäeval tungis kallale oma endise abikaasa uuele meestuttavale. „Kuuuurija“ saatelõigus näidatakse ka videolõiku, mille esitas Timo Luht saatemeeskonnale ning kust on näha, kuidas politsei viis lapsed isa juurest ära. Videolõigust on kuulda lapse nimi, lapse nägu on hägustatud.

Pressinõukogu otsus: <http://www.eall.ee/pressinoukogu/kaebused/766.html>

1. Erakanalil Kanal2 31.05.2017 eetris olnud „C-Komando”, saatejuht Carmen Pritson-Tamme (<http://kanal2.postimees.ee/pluss/video/?id=73343> (alates 10:55)

Tegemist on sate „C-Komando” hooaja viimase saatega, kus tuuakse välja hooaja kõige rohkem kõneainet tekitanud saatelõigud. Saade ise ei ole enam järelvaadatav. Põhjust kanali kodulehel pole välja toodud.

Telekanali poole pöördus vanaema, kelle kahtlustuste kohaselt väärkohtleb lapse isa (vanaema poeg) last seksuaalselt. Sotsiaalkindlustusamet, kes on esitanud kaebuse avaliku Sõna Nõukogule ja Pressinõukogule, on oma kaebuses sisus välja toonud, et selle loo taga on ühe nelja-aastase poisi hooldusõiguse küsimus. Loos olid identifitseeritavad nii laps kui vanaema ning seeläbi tekkis võimalus, et sotsiaalmeedias avaldati hiljem seotud inimeste fotod.

Antud saatelõigus on välja toodud mitmed delikaatsed isikuandmed, lapse nägu on hägustatud. Avaldatud on vanaema telefoniga filmitud lõigud, kus laps on alasti voodil ja räägib oma häälega.

Pressinõukogu otsus: <http://www.eall.ee/pressinoukogu/kaebused/734.html>

http://www.asn.org.ee/asn_lahendid.php?action=view&num=655

2. Ajaleht Postimees 2017. aasta septembris avaldatud artiklid, ajakirjanik Ilja Smirnov.

<https://www.postimees.ee/4236475/peredraama-tagajarg-vaike-eesti-kodanik-aeti-narva-kooli-ukselt-tagasi>

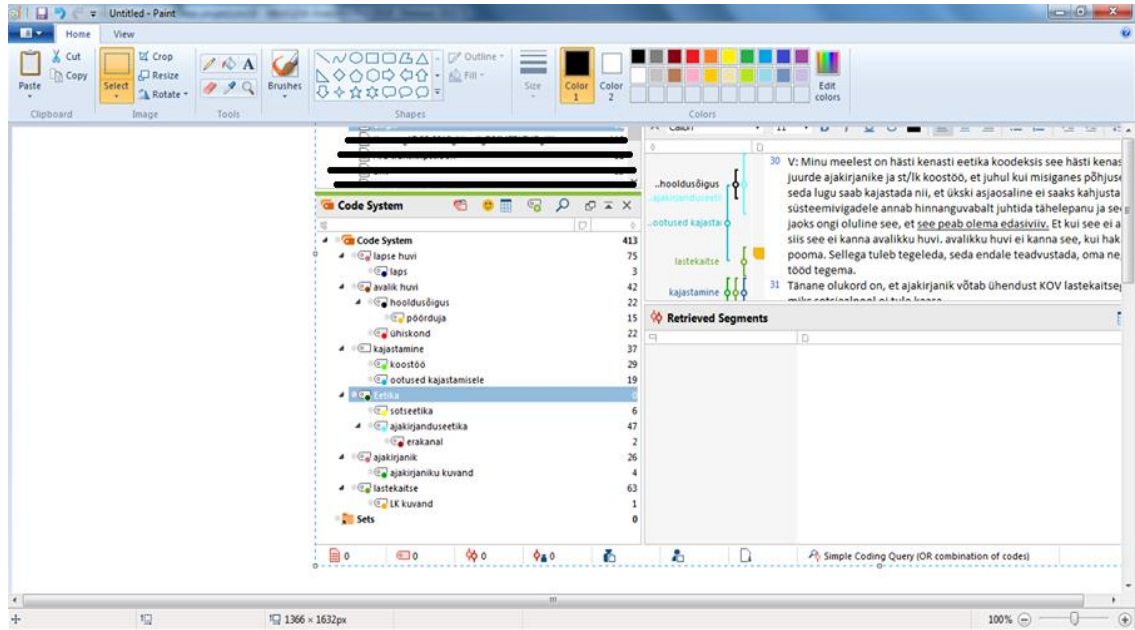
<https://www.postimees.ee/4248711/burokraatia-hammasrataste-vahele-jaanud-narva-poiss-sai-oiguse-kooli-minna>

Artiklid räägivad Narvas vanaema juures olevast kooliikka jõudnud poisist, kelle ema elab Saksamaal. Lapse vanaema kahjustab antud artiklites oma tütre mainet ning ütleb, et lapsel on tema juures oluliselt turvalisem elada.

Mõlema artikli juures on lapse ning vanaema näod selgesti äratuntavad.

LISA 3

MAXQDA koodipuu

LISA 4

Ettepanekud lastekaitsetöötajatele

Õigusvaldkonna esindaja ettepanekud:

➤ *“Ikkagi kommenteerige neid juhtumeid.”* Lastekaitsetöötaja on ekspert, kes omab teadmist, mida ta saab juhtumi juures kommenteerida ja mida mitte; saab ausalt ajakirjanikule öelda, et kõike ei saa rääkida, ent saab teha mingeid üldistusi ning tutvustada süsteemi laiemalt. Kui ajakirjanik esitab väiteid, mis ei vasta tõele, siis seda on samuti õigus öelda, et see ei vasta päris tõele. Kui lastekaitsetöötaja ütleb, et tema ei tea midagi, ta ei saa kommenteerida, jääb mulje nagu ta tahaks midagi varjata.

➤ *“Kui näete, et teie piirkonna juhtumit kajastatakse kusagil niimoodi, et te näete, et lapse õigusi on selle juures rikutud, siis võtke ühendust selle ajakirjandusväljaandega”.* Väljaandelt ei saa midagi nõuda, kuid saab selgitada, milles te näete vastuolu seaduse või ajakirjanduseetika koodeksiga ning paluda saate tootjalt, et nad võtaksid selle oma internetivõrgu kodulehelt maha. Sellega saab kahju lapsele vähendada.

➤ Kui teieni jõuab info võimalikust meediakajastusest enne selle ilmumist ja teie hinnangul ei tegutse lapsevanem ja ajakirjanik lapse huvidest lähtuvalt, on võimalik pöörduda kohtusse. Läbi kohtu on võimalik piirata vanema otsustusõigust. Samuti on kohtul võimalus ise seada keelde või võtta ühe või mõlema vanema eest otsuseid vastu. See eeldab seda, et vaidlus jõuab kohtusse enne kajastuse ilmumist.

Ajakirjanik

- *Võimaluse piires ikkagi suhelda, jagada seda, mida jagada saad.*
- Kui sul ei ole võimalik detaile jagada, siis ütle seda viisakal ja rahulikult moel. Selgita, millest tulenevalt sa ei saa infot jagada. Kui su vastas on ründav ajakirjanik, siis see aitab vähendada konfliktsust.
- Kui probleem on laiem või kui ei ole endal aega ajakirjanikuga *“pingpongi kirjavahetuses mängida”*, siis tuleks leida inimene, kes selle löögi enda peale võtab – kas kohaliku omavalitsuse või valdkonna kõrgemal tasemel olev organ (Sotsiaalkindlustusamet, ministeerium), kus on olemas pressiesindajad.
- *Tahaks arvata, et üldjuhul kaamera ees libastumisi ei kuritarvitata.* Kui see ei ole sisuliselt põhjendatud, siis libastumisi eetrisse ei panda. Seega, kui midagi läheb halvasti,

saab oma öeldut korrigeerida.

Tarmu Tammerk

- Räägi oma valdkonna piires, oma pädevuse piires. Väldi külgnevatele valdkondadele hinnangute andmist.
- Selgita ajakirjanikule, mida loo kajastamine võib kaasa tuua lapsele. Arutage koos, kuidas võimalikku mõju vähendada.
- On ajakirjanikke, kellega tuleb olla ettevaatlik. Ka lauseid mida sa ütled taustaks, võidakse kasutada sinu vastu. Kontrolli mida räägid ka siis, kui arvad, et sinu juttu ei salvestata.
- Lepi kokku mis on intervjuu jaoks antav jutt ja mis on taustaks. Sa võid paluda, et nad taustainfo jagamise ajaks paneksid mikrofon ning kaamera kinni. Alati arvesta, et ajakirjanik salvestab salaja edasi (paneab mikrofoni maha, aga kaamera küljes olev mikrofoni kaudu jääb kõik peale).
- Oluline on jälgida ka oma kehakeelt. On ajakirjanikke, kes võivad kehakeelele tuginedes teha järeldusi.
- Lastekaitseühendused ja sellised organisatsioonid, näiteks linnavalitsuse lastekaitse või sotsiaalosalakonnad saavad pöörduda kaebusega pressinõukogu poole, kui laste õiguste kajastamisega on probleeme.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kai Hallik,

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Avaliku huvi ja lapse huvide kaalutlemine hooldusõiguse küsimuste kajastamisel meedias“

mille juhendaja on Merle Linno.

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 24.05.2018